

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bakalářská práce

Aneta Hrudová

Postavení žen v humanitních a sociálních profesích v minulosti

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 18. 6. 2013

.....
Aneta Hrudová

Děkuji Mgr. Evě Kaněčkové za vedení mé bakalářské práce.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Aneta Hrudová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Eva Kaněčková
Rok obhajoby:	2013
Název práce:	Postavení žen v humanitních a sociálních profesích v minulosti
Název v angličtině:	The status of women in the humanities and social professions in the past
Anotace práce:	Bakalářská práce je zaměřena na postavení žen v humanitních a sociálních profesích v minulosti. Cílem je analyzovat historický vývoj sociální práce z pohledu žen, objasnit formování genderové stereotypizace ženské práce v sociálních sférách a jejich dopad v dnešní době. Jsou diskutovány pojmy genderové problematiky, vymezena oblast sociální práce s popisem stručného historického vývoje. Důraz je kladen na analýzu pracovní problematiky a formování sociální práce jako profese v období konce 19. století a 1. poloviny 20. století. Dalším těžištěm je rovněž vznik a rozvoj vzdělávání v oblasti.
Klíčová slova:	gender, pohlaví, role, feminismus, sociální práce, sociální pracovnice, vzdělávání

Anotace v angličtině:	The bachelor thesis is focused on the status of women in the humanities and social professions in the past. The aim is to describe the historical development of social work from the perspective of women, to explain the formation of gender stereotyping of women's work in social spheres and their impact today. They are discussed in terms of gender issues, defined in social work with a brief description of the historical development. Emphasis is placed on analysis of labor issues and the formation of social work as a profession in the late 19th century and the first half of the 20th century. Another important factor is also the emergence and development of education in the region.
Klíčová slova v angličtině:	gender, sex, roles, feminism, social work, social work, education
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	59 stran
Jazyk práce:	Český jazyk

Obsah

Úvod.....	8
1 Základní pojmy	10
1.1 Pohlaví.....	10
1.2 Gender	10
1.3 Maskulinita a feminita.....	11
1.4 Genderový kontrakt.....	12
1.5 Genderové role a stereotypy.....	12
2 Sociální práce	14
2.1 Definice sociální práce	14
2.2 Historický vývoj sociální práce.....	15
2.3 Profesionalizace a vznik sociální práce jako oboru.....	17
3 Postavení ženy v soc. práci na konci 19. století a v období 1. poloviny 20. století	24
3.1 Žena v pracovní sféře	24
3.1.1 Dualita pracovního trhu	24
3.1.2 Stereotypní výchova, feminizace a volba povolání	29
3.2 Ženské hnutí a emancipace.....	34
3.3 Vzdělávání v sociální práci a rozvoj škol.....	38
3.3.1 První školy sociální práce v zahraničí.....	38
3.3.2 Vzdělávání v sociální práci u nás.....	39
3.3.3 Osobnost Alice Masarykové	43
4 Dopad historického vývoje postavení ženy v sociální práci na současnost.....	49
Závěr.....	53
Seznam použité literatury.....	55

Seznam obrázků 59

Úvod

Tématem této bakalářské práce je postavení žen v humanitních a sociálních profesích v minulosti. Cílem práce je analyzovat historický vývoj sociální práce z pohledu žen, objasnit formování genderové stereotypizace ženské práce v sociálních sférách a jejich dopad v dnešní době.

Motivací k výběru tohoto tématu pro mě bylo setkání s jevem, který se vyskytuje především na pedagogických fakultách vysokých škol, a to s feminizací oborů zabývajících se pedagogikou či, v případě mého oboru, sociální prací. V mém ročníku, který jsem jako posluchačka absolvovala, bylo takřka stoprocentní zastoupení studentek a v průběhu mých praxí jsem pracovala také především se sociálními pracovníci-ženami. Po absolvování výuky, zaměřené na historii sociální práce, mi bylo zřejmé, že obzvláště ženy figurovaly v oblasti sociální práce v minulosti a velkou měrou se zasadily o vznik sociální práce jako oboru. Tato skutečnost mě zaujala natolik, že jsem se rozhodla dozvědět se o problematice více a nalézt souvislosti mezi historií a současností a získat představu o postavení žen v sociální práci v minulosti s přesahem do dnešní doby. Moji pozornost rovněž upoutaly výrazné ženské hrdinky sociální práce, velmi silné osobnosti, pro které se pomoc druhým stala životní náplní.

Výše uvedené skutečnosti reflektuje také např. Paulík (2005, s. 1), který uvádí, že zaměříme-li se na odborníky, kteří pracují v pomáhajících profesích, ve vztahu k jejich pohlaví, nelze si nevšimnout toho, že často početně převažují ženy nad muži. Značná převaha žen v sociální práci je zjevná nejen mezi zaměstnanci, ale také mezi studenty. Klademe-li si také otázku, proč tomu tak je, nabízí se několik možností, jak ji zodpovědět. Jako první hledáme odpovědi v oblasti obecných zvláštností sociokulturního pohlaví sociálních pracovníků či pracovníc známého jako gender. Je třeba věnovat pozornost možným spojitostem některých rodových zvláštností mužů a žen ve vztahu k pomáhajícím profesím.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol, které na sebe logicky navazují a sledují naplnění dílčích cílů.

V první kapitole jsou krátce vysvětleny základní pojmy, které se týkají genderu, a je zde nastíněno téma postavení žen ve společnosti. Vysvětlení těchto pojmů nám usnadní pochopení

problematiky, kterou se tato práce zabývá. Jsou zde definovány pojmy, jako je pohlaví, gender, maskulinita a feminita, genderový kontrakt, genderové role a stereotypy.

Druhá kapitola této práce se věnuje definici sociální práce (jak ji u nás vymezuje např. Matoušek, je zde ale uvedena i definice ze zahraničního prostředí), stručně shrnuje historický vývoj tohoto oboru do devatenáctého století a poté ústí do popisu období profesionalizace oboru. Zde je kladen důraz na dílo významných světových představitelk sociální práce, jako byly Elizabeth Fry, Octavia Hill nebo Jane Addams, které působily na přelomu devatenáctého a dvacátého století a jejichž působení výrazně přispělo k etablování sociální práci jako plnohodnotného oboru.

Třetí kapitola pojednává v první části o postavení ženy v sociální práci v minulosti, popisuje postavení ženy obecně na pracovním trhu a také typické rozdělování světa práce na mužskou a ženskou práci. Objasňuje problematiku stereotypní výchovy a s tím související pojem feminizace. Nejen ženské hnutí a emancipace, ale také zakládání a vývoj sociálních škol u nás bylo ovlivněno osobností Alice Masarykové, proto jí je vymezena značná část této bakalářské práce.

Kapitola poslední s názvem dopad historického vývoje na postavení ženy v sociální práci v současnosti shrnuje celou problematiku a snaží se vysvětlit souvislosti a zároveň nastoluje nové otázky.

V českém prostředí se otázkou genderu v sociální práci nezabývá mnoho autorů, tudíž není ani příliš rozšířena oborová diskuse na téma postavení žen (a mužů) v sociální práci. Problematika genderu a jeho vlivu na sociální práci je stále tématem spíše marginálním. Jako jedno ze zásadních těžišť si jej pro své odborné působení vybrala zejména Radka Janebová, která jej systematicky a akademicky velmi precizně rozvíjí.¹ Vybrané práce a odborné statě této autorky (zejména z odborného časopisu Sociální práce/Sociální práca) se tak staly důležitými prameny, z nichž jsem poznatky ohledně postavení žen v sociální práci ke svému tématu čerpala.

---

¹ Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D. (1972) vystudovala obor sociologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity a obor sociální práce a sociální politika na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové, kde působí jako asistentka na katedře sociální práce a sociální politiky. Zabývá se především metodami sociální práce a genderovými aspekty sociální práce.

1 Základní pojmy

1.1 Pohlaví

Prvním pojmem, který je pro téma této práce, tedy postavení žen v oblasti humanitních a sociálních profesí důležitý, je pojem pohlaví. Všechny osoby, tedy ženy i muži, se mohou definovat mnoha odlišnými způsoby, jedním z těch nejzákladnějších ovšem je, k jakému pohlaví člověk přísluší. Jinými slovy - sdělení „jsem muž“ nebo „jsem žena“ vyvolává představu určitého souboru osobních vlastností a vzorců chování, které se k nim vztahují (Renzetti, Curran, 2003, s. 20). Pojem pohlaví či sex používáme, chceme-li rozlišit základní fyziologické rozdíly mezi mužem a ženou, tj. především odlišnosti spojené s pohlavními orgány a reprodukčními dispozicemi. Pohlaví vymezuje to, co vytváří muže a ženu biologicky. Sex a pohlaví jsou tedy biologické kategorie (Šiklová, 1999, s. 10)

1.2 Gender

Slovo gender překládáme do češtiny jako rod. V angličtině v sobě pojem gender nese zejména sociální a společensky podmíněné kulturní odlišnosti a očekávání v postavení mužů a žen. V moderní a postmoderní době je gender konstruktivním prvkem organizace společnosti. Představuje určitou sociální kategorii, která zprostředkovává jak sledování a interpretaci rozdílů z hlediska mužů a žen v nejrůznějších sociokulturních souvislostech, tak i podoby porušování lidských práv v demokratických společnostech (Šiklová, 1999, s. 10).

Lenderová (2002, s. 7) uvádí, že historicky dlouhodobá a setrvalá „*fyzická a psychická nadřazenost mužů má své sémantické kořeny: latinské **vir** je – jak alespoň tvrdí Cicero v Tuskulských rozhovorech, odvozeno od **virtus**, **ctnost**, dominance muže je tak údajně založena na jeho morální převaze. Podřízenost žen mužům zná bible i texty svatých otců: žena zrozená ze zakřiveného žebra, biblická Eva s pokřiveným charakterem, žena hříšnice, pokušitelka, svůdkyně muže, bytost posedlá sexem, brána pekelná.... Tak vznikl první obraz gender, tedy základ sociálního konstruktů, charakteristik přisuzovaných mužům a charakteristik přisuzovaných ženám.*“

Zde se rovněž jasněji diferencuje odlišnost od předchozího termínu, kdy pohlaví je pojem biologický, zatímco gender má význam psychologicko-kulturní (Oakleyová, 2000, s. 121). Renzetti a Curran (2003, s. 20) pak tento výklad doplňují, když říkají, že „*lidské pohlaví je biologická danost (bytí mužem či ženou), ta slouží jako základ, na němž lidé konstruují společenskou kategorizaci zvanou gender (maskulinitu či feminitu).*“

Beasley (2005, s. 11) uvádí, že gender typicky odkazuje k sociálnímu procesu rozdělování lidí a sociální zkušenosti hranic sexuálních identit. Genderový proces se často týká vytváření hierarchií mezi kategoriemi, které vymezuje. Jedna nebo více těchto kategorií jsou buď privilegované, nebo znehodnocující. V západní společnosti gender obvykle odkazuje ke dvěma různým a odděleným kategoriím lidského jedince, rozdělení na muže a ženy, stejně tak rozděluje sociální vnímání do dvou polí. Takovéto sociální vnímání můžeme spatřovat například v současných západních společnostech, kdy muži jsou spojováni s veřejným životem a ženy se soukromým a rodinným životem, přestože obě pohlaví zabírají oba prostory.

S pojmem gender souvisí také pojem genderové identity (angl. gender identity), který znamená „*vnitřní zkušenost genderu, neměnicí se smysl sebe sama jako muže či ženy.*“ (Bláha, 2004, s. 75).

1.3 Maskulinita a feminita

V oblasti psychologie odborníci chápou maskulinitu a feminitu jako individuální odlišnosti ve znacích vztahujících se ke genderu (Lippa, 2009, s. 78).

Podle Barkera (2006, s. 52) je feminita kategorií identity, která má souvislost se sociálními a kulturními charakteristikami ženy. Feminita se projevuje jako kulturně regulované chování ženy, které je považováno za společensky přiměřené. Podle Lippa (2009, s. 78) feminita také zdůrazňuje emocionální citlivost, umělecké nadání, tendence k plachosti a ke starostlivé náklonnosti.

Většina společnosti od ženy očekává, že bude povahově spíše pasivní, závislá, citově založená a pečující, s nepříliš velkou technickou zdatností a lokalizována především v privátní sféře rodiny. Naopak obraz muže předpokládá nezávislost, schopnost ovládat city, soupeřivost

a technickou zdatnost a realizuje se ve veřejné sféře politiky a práce (Renzetti, Curran, 2003, s. 20).

1.4 Genderový kontrakt

Dalším pojmem důležitým pro téma postavení ženy je genderový kontrakt. Hašková (2000, podle Janebová, 2008a, s. 3) uvádí, že skrze kolektivní představy dochází k tzv. genderovému kontraktu, který stanovuje, jak by se měla chovat „správná žena,, a jak by se měl chovat „opravdový muž“. Genderový kontrakt je soubor pravidel, která mužům a ženám přisuzují odlišnou práci a hodnotu a také odlišné povinnosti a zodpovědnosti. Základem tohoto genderového kontraktu jsou stereotypní představy o tom, co je komu přirozeně udělené, vrozené a určené, čím by se měl řídit a co by měl dělat.

Euroamerická kultura je z tohoto úhlu pohledu postavena na nadřazenosti mužů nad ženami. Atributy, které se pojí k ženám, jsou hůře hodnocené než atributy připisované mužům. Atribut vymezuje např. Kraus (2005, s. 83) jako zcela neodlučitelnou, nezbytnou a podstatnou vlastnost něčeho (např. substance či věci), jako zásadně podstatný znak. Je zde tedy potom stereotypně nahlíženo na schopnosti a možnosti mužů a žen. Znehodnocování charakteristik přisuzovaných ženám a naopak vyzdvihování charakteristik přisuzovaných mužům se pak označuje jako sexismus (Janebová, 2008a, s. 4). V některých státech je preference potomků mužského pohlaví natolik silná, že určí-li ultrazvuk během těhotenství ženy, že je plod nežádoucího, tedy ženského pohlaví, rodiče často zvolí ukončení těhotenství (Burns, 1994, Gargan, 1991 podle Renzetti, Curran, 2003, s. 103).

1.5 Genderové role a stereotypy

Dalším pojmem, který doplňuje předchozí termín genderový kontrakt a jehož vymezení zároveň uzavírá první kapitolu, jsou genderové role a stereotypy. Prostřednictvím procesu socializace si lidé předávají společenské hodnoty a normy, včetně těch, které se týkají genderu. Genderová socializace může probíhat různými způsoby, někdy má podobu vědomého úsilí, které

posiluje genderová očekávání systémem odměn a trestů, jindy je prezentována jemnějšími signály, které jsou skrytě přenášeny způsoby, jimiž dospělí jednají navzájem i s dětmi, dětskými hračkami, knížkami i oblečením (Renzetti, Curran, 2003, s. 93). Také skrze rodinu, instituce a vrstevníky probíhá proces socializace a do určité míry omezuje svobodu volby dívek a chlapců jednat a rozhodovat se svobodně v rámci ustanoveného genderového uspořádání (Janebová, 2008a, s. 3).

V jednání s ostatními lidmi se tedy většinou řídíme genderovými stereotypy. Stereotyp jako pojem sám o sobě označuje souhrnný a zjednodušující popis (např. určité společenské skupiny). Hartl (2000, s. 564) vymezuje stereotyp jako repetitivní² a navyklý způsob jednání či jako automaticky používaný mentální návyk a dodává, že jeho přeměna je obtížná a nese sebou negativními emoce. V případě stereotypu sociálního se pak dle téhož autora může jednat např. o souhrn úsudků o charakteristikách skupiny lidí. V závěru definice pak Hartl uvádí pro dané zkoumání poměrně zásadní skutečnost, když říká, že *„používání stereotypů umožňuje rychlé zpracování a uložení informací, i když za cenu jejich zkreslení“* (Hartl, 2000, s. 564). Stereotyp může být jak negativního tak pozitivního charakteru. Genderové stereotypy jsou pak *„zjednodušující popisy, toho jak má vypadat 'maskulinní muž' či 'femininní žena'.“* (Renzetti, Curran, 2003, s. 20).

Výzkumy ukazují, že děti začínají upřednostňovat určité hračky v souladu s genderovými stereotypy již ve věku kolem roku a půl života. Ve dvou letech si děti již uvědomují svůj vlastní gender a v průběhu třetího roku začínají hodnotit určité vlastnosti chování genderově stereotypním způsobem (Golombok, Flush, 1994 podle Renzetti, Curran 2003, s. 93).

---

² opakující se

2 Sociální práce

2.1 Definice sociální práce

V odborné literatuře je pojem sociální práce autory vymezován různorodě. Vymezení termínu je však věnována pozornost jak v našem prostředí, tak i na poli mezinárodním. Můžeme říci, že společným jmenovatelem všech definic je prvek multidisciplinárnosti sociální práce, který jej provází již od jejího od zrodu až po současnost (Határ, 2009, s. 65).

Sociální práce se jako akademická disciplína dotýká a čerpá z množství vědních oborů. Jedná se zejména o filozofii, právo, sociologii, politologii, psychologii a další vědy. Sociální práce je zařazena mezi odborné vědecké disciplíny a za její předmět považujeme péči o člověka, která je realizována na odborném základě. (Vrtišková, 2009, s. 10).

Barker (1987, s. 154) uvádí, že podle National Association of Social Workers (NASW)³ je sociální práce profesionální aktivita, která pomáhá jedincům, skupinám a komunitám zlepšit nebo obnovit jejich schopnost pro řešení jejich problémů, směřující k vytvoření příznivých sociálních podmínek. Praktická sociální práce se zakládá na profesionální aplikaci hodnot, principů a technik sociální práce, které vedou k následujícímu: pomáhat lidem získat hmotné dávky; poskytovat poradenství a psychoterapii jedincům, rodinám a skupinám; pomáhat komunitám nebo skupinám poskytnout nebo zlepšit sociální a zdravotní služby; podílet se na podstatných legislativních procesech. Pro výkon sociální práce je důležitá znalost lidského vývoje a chování člověka. Dále je nutná znalost ekonomických, sociálních a kulturních institucí a v neposlední řadě pak i interakce všech těchto činitelů.

Matoušek a kol. (2001, podle Matoušek, 2003, s. 11) definuje sociální práci následovně:

---

³ National Association of Social Workers (NASW), česky Národní asociace sociálních pracovníků, je profesní organizace sociálních pracovníků ve Spojených státech Amerických. V roce 2011 měla tato asociace 145 tisíc členů. NASW poskytuje a zprostředkovává svým členům odborné vedení, výzkumy, obhajobu a další oporu a zdroje. Členové NASW mohou také získat profesní pojištění, mají k dispozici odborné publikace (některé exkluzivně pouze právě jako členové) a dlouhodobé vzdělávání. Více informací o NASW je možné najít na webových stránkách organizace na <http://www.naswdc.org/>.

„Sociální práce je společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (např. chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže, nezaměstnanosti). Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění nebo ji získat zpět. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky. U klientů, kteří se již společensky uplatnit nemohou, podporuje sociální práce co nejdůstojnější způsob života.“

Dle Úlehly (1999, podle Vrtišková, 2009, s. 10) je možné obecně definovat sociální práci jako vědeckou disciplínu, která řeší problémy jedinců, skupin a komunit. Jejím cílem je zlepšování kvality života všech osob v dané společnosti a vedení dialogu mezi tím, co je vyžadováno společností, a tím, co požaduje klient.⁴ Úkolem sociální práce je pak podporovat tento dialog, který vede k oboustranné spolupráci.

2.2 Historický vývoj sociální práce

Již v předcivilizovaných lovecko-sběračských společnostech můžeme spatřovat prvky solidarity. V situacích nouze byla poskytována bezprostřední a neformální pomoc v rámci rodiny a rodového společenství. Přežití celé skupiny však mělo přednost před individuálními zájmy. S neolitickou revolucí, vznikem městských států a velkých odosobněných komunit se utvořily podmínky pro státní zásahy do života lidí, kteří se ocitli v nouzi nebo nedokázali sami sebe uživit. Již ve starověku existovalo sociální zaopatřování, například v podobě penze pro vysloužilé vojáky, penze sirotkům po vojácích nebo bezplatného jídla pro městskou chudinu (Matoušek a kol., 2001, s. 83-84).

Společnost starověkého Řecka byla vysoce solidární. Stát zde garantoval obecné zajištění, které zahrnovalo armádu, fungující trh s potravinami, veřejnou lékařskou službu, policii atd. Plat dostávaly osoby zastávající veřejné úřady a jen malá část veřejných výdajů putovala na důchody

---

⁴ V teorii i praxi poskytování sociálních služeb se používá jak pojem „klient“, tak např. i „uživatel“. Oba pojmy mají shodný význam – jedná se o člověka jako objekt sociální práce.

pro nemajetné či nemohoucí. Důchody byly přerozdělovány především mezi sirotky a vdovy po padlých vojácích. V Řecku zákon rodičům nařizoval starat se o své děti a ty měly zase povinnost pečovat o své staré rodiče. Sociální požitky poskytované u starověkých Řeků a Římanů byly státem přidělovány a nebyl na ně nárok. Tyto dary neměly základ v institucionalizované povinnosti státu pomáhat všem chudým. Vláda, která nebyla ochotná poskytovat tyto příspěvky, byla považována za špatnou vládu. V Římě se chudým rozdávalo obilí a víno a pořádaly se hry, aby si vládcí zachovali náklonnost davů (Matoušek a kol., 2001, s. 84-85).

V době, kdy se v Římě stalo křesťanství státním náboženstvím, se dobročinnost opírala o křesťanský světonázor a spočívala především na křesťanské církvi. Křesťanství hlásalo, že dobročinnost je mravní povinností a ušlechtilou zásluhou, která se nedá vymáhat (Matoušek a kol., 2001, s. 87).

Také ve středověku byly soustavnější charitativní činnosti záležitostí církve. Pro tyto účely byly zakládány více či méně specializované instituce, poskytující nezajištěným osobám pomoc ve formě ubytování poblíž kostelů nebo v kláštorech. Některé řády se přímo zaměřovaly na pomoc chudým a nemohoucím osobám. Pomoc osobám nemocným a postiženým nabízely spíše ženské řády, zejména řeholní společnosti milosrdných sester (Matoušek a kol., 2001, s. 88-89). Již zde tedy můžeme spatřovat ženu v pozici pečovatelské, která se, jak později ukážeme, profilovala v sofistikované pozici sociální pracovnice.

Vznikaly katolické řády, které zajišťovaly vzdělání i pro málo majetné. V tomto období je založena např. významná řeholní společnost salesiánů, jejíž hlavní náplní byla výchova chudých a ohrožených chlapců. Matoušek a kol. (2001, s. 91) k těmto řádům a uvedenému období, kdy docházelo k jejich vzniku a rozvoji, uvádí, že jejich činnost *„již v podstatě odpovídá dnešnímu pojetí sociální práce jako specializované činnosti, v míře angažovanosti dokonce nad ni, mniši a jeptišky většinu svého času a energie věnovali péči o chudé.“*

Na začátku novověku, kdy se ještě nedá mluvit o formování a uplatňování komplexní sociální politiky, ožívá antický vzor institucionalizované solidarity, která se vázala jen na příslušníky jednoho řemeslného cechu. Úkolem cechů bylo podporování členů, kteří se dostali do nesnází. Na počátku 16. století jsou vydávány zákony, díky kterým byli žebráci poprvé v novodobých dějinách registrováni a tak se chudoba stala sledovaným indikátorem fungování státu. Např. královna Alžběta vydala v Anglii v roce 1601 zákon o chudých, který jako první toho

druhu nespolehá na církev jako na instituci zodpovědnou zajistit pomoc chudým a hendikepovaným (Matoušek a kol., 2001, s. 93).

V rámci reformačního církevního hnutí v 16. století dochází v některých evropských zemích ke snižování počtu klášterů a jiných zařízení, které předtím pečovaly o hendikepované. Tyto změny vytvářely tlak na stát, aby věnoval pozornost hendikepovaným osobám. Na sklonku 18. století dochází k zesvětšování a centralizaci, což byly hlavní charakteristiky absolutistických monarchií. Panovníci se pokoušeli registrovat a řídit vše, o čem usoudili, že se registrovat dá. V rakouské monarchii tak např. Josef II. zavádí tzv. farní chudinské instituty, jejichž činnost spravovaly krajské úřady (financovány z veřejných zdrojů). Úkolem farních chudinských institutů je budovat síť útulků pro chudinu. Jedním z důsledků josefínských reforem bylo i zrušení mnoha klášterů (a vyhnání řádů). Budovy, které po nich zůstaly, byly následně využívány jako špitály, sirotčince, chudobince a jiná zařízení pro hendikepované. Tato zařízení byla kontrolována státem (Matoušek a kol., 2001, s. 95).

V první polovině 19. století se z venkova do měst stěhovalo mnoho obyvatel. Město však neposkytovalo podmínky k důstojnému bydlení, významným problémem byla hygiena a stravování. Vlivem nástupu industriální civilizace, růstu měst, zakládání továren a vzniku dělnictva jako nové společenské vrstvy a také úsilí žen o zlepšení jejich společenského postavení docházelo k rozvoji dalších charitativních aktivit (Matoušek a kol., 2001, s. 96).

Následující kapitola pojednává o období 19. století a počátku 20. století podrobněji, neboť zde docházelo k profesionalizaci sociální práce a jejímu etablování jako vědního oboru (s odpovídající specializací teorií a metod sociální práce). V tomto období sehrály významnou úlohu ženské průkopnice oboru, jejichž vliv, jak v následující kapitole a dalších podkapitolách ukážeme, byl pro tuto profesionalizaci zcela zásadní.

2.3 Profesionalizace a vznik sociální práce jako oboru

Petrusek (podle Haburajová - Ilavská, 2009, s. 25) definuje pojem profesionalizace jako proces, v jehož průběhu určité zaměstnání či pracovní role, která až doposud nebyla považovaná za profesi, získává tento atribut. S profesionalizací získává sociální práce více práv, ale také

povinností a především zodpovědnosti, která je potřebná k poskytnutí odborné pomoci. Je také potřebné, aby měl sociální pracovník určité předpoklady k výkonu této profese.⁵

Sociální práce jako samostatná profesní specializace se začala formovat až na konci 19. století zejména ve vyspělých zemích západní Evropy a ve Spojených státech amerických. S rozvojem vzdělávání v sociální práci se postupně profesionalizovala. Později se objevují snahy o zvědečtění sociální práce a vytvoření standardů (Haburajová-Ilavská, 2009, s. 25).

V procesu vzniku a rozvoje sociální práce jako vědecké disciplíny dochází k definování předmětu sociální práce, vysvětlení základních sociálních pojmů, vytvoření teoretického systému sociální práce, rozvíjení obecných a specifických metod působení na jedince, skupinu a komunitu, vymezení vztahu sociální práce k jiným vědním oborům, rozvoji empirických metod zkoumání sociálních jevů a k zakládání odborných vzdělávacích institucí.

V druhé polovině 19. století přicházely s industrializací nové sociální problémy a sociální požadavky, které vedly k rozvoji sociální práce a k jejímu utváření jako vědní disciplíny. Lidé se kvůli nedostatku pracovních míst na venkově stěhovali do měst, kde byla soustředována průmyslová výroba. Ne všichni však získali zaměstnání a vhodné bydlení. Z těchto důvodů se zhoršují bytové podmínky a zdravotní stav obyvatel a narůstá ekonomická nerovnost. Sociální práce tak nachází uplatnění při řešení jiných sociálních problémů, např. v oblasti bytové politiky či péči o pracující. Vytváří se i vlastní sociální politika. V průmyslových státech jsou postupně schváleny zákony o sociálním zajištění dělníků a jiných sociálních skupin, které pomáhají problémy vyrovnat (Vrtišková, 2009, s. 12).

Vznik a historie sociální práce jako povolání je zde formováno také sociálním, ženským či dělnickým hnutím, která se objevovala v mnoha zemích Evropy před první světovou válkou. Emancipační snahy výrazně zasáhly do vývoje sociální práce. Představitelky ženského hnutí pokládaly sociální práci jako příležitost k pracovnímu uplatnění ve společnosti a také jako prostředek k emancipaci žen. Vrtišková (2009, s. 12) uvádí, že emancipační tendence „ovlivnily

---

⁵ V současnosti definuje v českém prostředí profesní požadavky na výkon povolání sociálního pracovníka zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb. (zejména část osmá - Předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka, a také část devátá – Předpoklady pro výkon činnosti v sociálních službách). Viz http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf

utváření sociální profese zejména ve smyslu její feminizace, která přetrvává až do současné doby.“

Novotná a Schimmerlingová (1992, podle Matoušek a kol., 2001, s. 101) také říkají, že výsadní postavení ve formování sociální práce jako profese měly ženy. Autorky uvádí, že zakladatelky ženského hnutí *„považovaly sociální práci a rodící se nové zaměstnání za nástroj k emancipaci žen. Pozůstatkem tohoto vlivu je přetrvávající feminizace povolání sociálního pracovníka.“*

Těsně před začátkem 20. století byla převládající metodou v sociální práci případová práce a práce s rodinou. Významnou postavou pro toto období byla nepochybně členka protestantského církevního sboru, Angličanka Elizabeth Fryová. Ta se zaměřovala na vězněné ženy, pro které pořádala v ženské věznici v Londýně kurzy šití a pro jejich děti zajišťovala vzdělávací kurzy. U správy věznic prosadila pravidlo, že v ženských věznicích budou dozorkyněmi zase jen ženy. Ženám pomáhala i po propuštění věznice s hledáním vhodného ubytování a zaměstnání.

Obrázek č. 1 Dobová fotografie Elizabeth Fryové (Dostupné z <http://www.learningforlife.org.uk/churchsecondary/lives/fry.aspx>)

V sociální práci se začíná prosazovat také komunitní a skupinová práce. Za průkopnici těchto metod je považována Octavia Hillová. Ještě před první světovou válkou působila ve Spojeném Království Velké Británie a Severního Irska, kde usilovala o zlepšení postavení velkoměstské chudiny. Zde podporovala výstavbu bytů, zakládala také dílny, kluby a hřiště (Matoušek a kol., 2001, s. 101). Upozorňovala rovněž na problematiku spojenou s bydlením a rozvojem komunity. Zdůrazňovala také myšlenku, že chudí a nemohoucí nepotřebují almužnu, ale opravdového přítele (Haburajová-Ilavská, 2009, s. 98).

Obrázek č. 2 Dobová fotografie Octavia Hillová (Dostupné z <http://1url.cz/zNNi>)

Velkým tématem pro sociální pracovníky ve Spojených státech amerických se v daném období stává sociální práce s přistěhovalci.⁶ Této problematice se věnovala zejména Jane Addamsová (Matoušek a kol., 2001, s. 98). Vybuodovala tzv. Hull House, ze kterého byl vytvořen sociální ústav. V tomto středisku v Chicagu (ve státě Illinois) bylo napomáháno přistěhovalcům

---

⁶ Migrace je však pro velikost severoamerického kontinentu, blízkost Jižní Ameriky či Karibiku s množstvím chudých států a status vyspělé ekonomiky stále velmi živým tématem sociální práce.

překonávat tělesnou, ale i duševní bídu.⁷ Své aktivity směřovala na boj proti TBC, proti prostituci a do oblasti pracovního zákonodárství (Haburajová-Ilavská, 2009, s. 98).

Obrázek č. 3 Dobová fotografie Jane Addams (Dostupné z <http://www.biography.com/people/jane-addams-9176298>)

---

⁷ V současnosti je možné navštívit v Chicagu muzeum Jane Addamsové („Jane Addams Hull-House Museum“), které je situováno v původní historické budově. Viz např. webové stránky muzea http://www.uic.edu/jaddams/hull/hull_house.html

V období počátku 20. století se v sociální práci formovaly první specializace sociální práce. Skupina zdravotních sociálních pracovníků byla vytvořena v roce 1905 v Bostonské všeobecné nemocnici. Skládala se ze zdravotních sester, které usilovaly o nezávislejší postavení. Cílem jejich činnosti bylo porozumět sociálním a psychickým podmínkám, ve kterých pacient žije a které působí na jeho zdravotní stav. Příznačným rysem tohoto období je přejímání medicínského jazyka. Američanka Mary Richmondová vydala v roce 1917 významný spis *Sociální diagnóza*. Podle Richmondové je úkolem sociální práce objektivní posouzení potřeb klienta a zprostředkování odpovídající pomoci. V jejím dalším díle *Co je to případová práce* z roku 1922 je popsána případová práce jako metoda, která klientovi napomáhá poznat jeho možnosti a vytvořit uskutečnitelný program směřující k sociálně přijatelnějšímu způsobu života (Matoušek a kol., 2001, s. 99). Matoušek a kol. (2001, s. 102) k tomuto období uvádí, že se v něm sociální práce „stává jako obor součástí státního systému sociálního zabezpečení a navazuje na systémy sociálního a zdravotního pojištění, je propojena se zdravotnictvím a školstvím. Rozvíjejí se státní sociální služby. Vznikají první národní společnosti sociálních pracovníků.“

Na budování vědního oboru sociální práce v českých zemích mají nemalou zásluhu ženské osobnosti, ke kterým patří zejména Alice Masaryková a Elen Marothy – Šoltéssová. Alice Masaryková měla v sociální práci u nás tak významné postavení, že jí bude v této práci věnována samostatná kapitola. Přínos Elen Marothy-Šoltéssové pro sociální práci a školství byl především v její aktivitě při zakládání školských institucí pro vzdělávání slovenských žen a děvčat. Právem je považována za zakladatelku dívčích škol, svědčí o tom nejenom její publikační činnost, ale také aktivity spojené s ženským hnutím (Haburajová-Ilavská, 2009, s. 104).

3 Postavení ženy v soc. práci na konci 19. století a v období 1. poloviny 20. století

Chceme-li vymezit, jaké bylo postavení žen na konci 19. století a v první polovině 20. století v oblasti sociální práce, je nutné pokusit se nejprve odpovědět na otázku, jaké bylo postavení žen obecněji v pracovní sféře. Následující podkapitoly tedy pojednávají téma ženy v pracovní sféře. Je zde nastíněna dualita pracovního trhu a dále důležité fenomény, které navazují na první kapitolu této práce, kdy byly vymezeny pojmy související s genderovou problematikou. Jedná se zde zejména o problémy související se stereotypní výchovou (neboť ta, jak ukážeme, značně ovlivňovala a do jisté míry stále ovlivňuje volbu povolání na základě pohlaví), dále jde o fenomén feminizace a konečně o oblast volby povolání (s otázkami, co a jak v daném období volbu ovlivňovalo).

3.1 Žena v pracovní sféře

3.1.1 Dualita pracovního trhu

V Evropě byly zejména v devatenáctém století dva typy pracujících žen: služka v domácnosti a tovární dělnice. Děvečky byly naprosto podřízené, měly téměř neomezenou pracovní dobu za směšné peníze, proto se necítily tak ekonomicky nezávislé jako ženy z továren (Abrahamsová, 2005, s. 179). Obraz tohoto modelu je patrný nejen v odborné literatuře, ale např. také v umění (je často předmětem filmových námětů či literatury). Je však zajímavé analyzovat jej hlouběji, abychom mohli nahlédnout souvislosti důležité pro specifitější téma postavení žen v sociální práci.

Tehdejší kritikové nahlíželi na dívku z továrny jako na přízrak rozbíjející rodinu a byli šokováni spoustou mladých žen na ulici, které měly peníze a mohly utrácet podle svého uvážení (Abrahamsová, 2005, s. 180). Daný pohled úzce souvisí se změnami, které v západních společnostech s industrializací přicházely.

Domácí práce byla značně feminizovaná, protože úkoly, které např. služebné dostávaly (tedy úklid, práce v kuchyni, údržba šatstva aj.), byly považovány za ženské práce a mužští pracovníci nebyli ochotni takovou práci vykonávat ani za nízkou mzdu. Domácí služba však byla vnímána jako příprava na život, proto se filantropové a sociální pracovníci snažili naučit chudé dívky domácím pracím jako průpravu na budoucí roli hospodyně. Služebné byly většinou mladé neprovdané ženy. Dívky, které nesnesly naprostou podřízenost a hledaly v životě více svobody, byly zaměstnávány v obchodech nebo v textilních továrnách nebo v zemědělství (Abrahamsová, 2005, s. 134-135).

Práce žen se tedy tradičně zaměřovala na činnosti úzce spjaté s rodinnými a reprodukčními povinnostmi. Abrahamsová (2005, s. 174) uvádí, že se stala „*ženská práce synonymem práce nekvalifikované, špatně placené a nedocené*.“ Práce je v daném období také velmi razantně rozdělována na mužskou a ženskou. Žena má význam v rodině, na trhu práce má však podřadné postavení (Abrahamsová, 2005, s. 174). Díky představám o ženských přirozených schopnostech byly ženy omezovány na pracovním trhu a jejich práce byla podhodnocovaná (Abrahamsová, 2005, s. 193).

Ženy se ovšem postupně realizovaly v profesionálních sférách sociální práce. Například v Německu převládal negativní postoj k ženám lékařkám a středoškolským učitelkám. Proto se začaly zajímat o vytváření své vlastní profesionální sféry sociální práce. Sociální práce se stala uznávanou formou ženského povolání, jelikož se prezentovala jako mateřské povolání, kde žena může využít svých přirozeně ženských vlastností a sebeobětování a není hrozbou pro muže. Berlínská feministka Alice Solomonová byla jednou z prvních žen v Německu, která získala doktorát na univerzitě. Snažila se v mladých ženách podněcovat smysl pro sociální zodpovědnost postavený na zvláštní vnímavosti žen pro sociální problémy. Usilovala také o zlepšení vzdělanosti žen a založila Ženskou školu sociální práce. Dle Salomonové pak sociální pracovnice přebírá odpovědnost, kterou má většinou jako matka v rodině (Abrahamsová, 2005, s. 277). Je tedy zřejmé, že výchozí pracovní pozice žen se odrazila i v dalších pracovních možnostech realizace.

Neuman (1999, s. 1017) poznamenává, že manželky a matky bez zaměstnání, které toužily po práci, se rozhodly trávit čas užitečným zaměstnáním. Nejprve se tedy sdružují v dobročinných spolcích a se vzrůstajícím poznáním se z dobročinnosti vyvíjí důležitá pomocná sociální práce, která později směřuje k pravidelné oborové činnosti. Mladé svobodné a ovdovělé

ženy byly také ekonomicky aktivnější než ženy vdané, což byl další charakteristický rys ženského pracovního trhu (Abrahamsová, 2005, s. 178).

Na konci 19. století se pak objevují nové pracovní příležitosti pro ženy, zejména v oblasti služeb (vznikají nová místa např. v účtárnách, ve státní správě, na poštách). Ženy ze středních vrstev získaly práci zejména ve školství a ošetrovatelství a tyto oblasti pak byly značně feminizované. Takováto práce se stala atraktivní především pro neprovdané ženy (ze středních vrstev), které měly jen málo pro společnost přijatelných pracovních příležitostí. Muži byly manažeři a dozorcí a ženám bylo svoleno vykonávat jemnou čistou práci účetních písárek a operátorek v telefonních ústřednách. (Abrahamsová, 2005, s. 203).

Práce žen byla ale stále jen provizorní, měla malou společenskou prestiž a tomuto podřadnému postavení odpovídaly i mzdy. Abrahamsová (2005, s. 208) uvádí, že *„ke skutečnému rozšíření administrativní a profesionální práce došlo teprve po válce. Stále však přetrvávalo přesvědčení, že práci je potřeba rozdělovat podle pohlaví.“*

Ženy, jejichž činnost se soustřeďovala především v ženských povoláních (např. v domácí službě, ale také v zemědělství), během druhé světové války nastupovaly do práce v průmyslu. Pracovaly zejména ve zbrojařském, chemickém i těžkém průmyslu a také v elektroprůmyslu. Důležitá je jejich pracovní role i během světových válek. Ne všechny ženy pracovaly na domácí frontě, ale dokonce přímo v bojové linii (Bocková, 2007, s. 229). Během světových válek bylo ceněno povolání vojenské ošetrovatelky, protože na rozdíl od práce v továrně či vojenské služby bylo vnímáno jako ryze ženské povolání, které v sobě nese ceněné hodnoty spojované v devatenáctém století s ženstvím: službu a sebeobětování jako oddané matky. Ošetrovatelství tak bylo symbolem ženy vlastenky a bylo považováno za nejvyšší formu služby státu. Zdravotnice, které byly během války mobilizovány společně s vojáky, nikdy neznevážily své ženství a zároveň potvrzovaly povinnost žen vůči mužům. Červený kříž navíc propagoval ošetrovatelství jako povolání ideální pro ženy i díky duchovnímu rozměru a sebezapření (Abrahamsová, 2005, s. 307).

Po skončení války čekalo ženy propouštění, na jindy mužských pracovních pozicích musely ustoupit demobilizovaným vojákům. Ženy si uvědomovaly, že jejich práce vplynula z válečné situace a při opouštění práce neprotestovaly (Bocková, 2007, s. 229).

V 19. století se začala situace se vzděláváním žen zlepšovat a bylo jim umožněno pracovat. Podporovány však byly výhradně v takových povoláních, která souvisela s tradičně ženskou rolí – pečovatelskými, vychovatelskými či domácími pracemi. Ženám, které se rozhodly pracovat v těchto profesích, byl ale předepisován jejich životní styl. Učitelkám nařizoval zákon zůstat svobodnými, protože vdaná žena se nemůže v plné míře věnovat vzdělávání a výchově dětí (Smetáčková, 2006, s. 76). Z dnešního pohledu se může zdát takovéto omezení zcela tristní (mohli bychom si dovolit vyvodit, že podobné nařízení by bylo v současnosti zcela nemyslitelné jako zásadní porušování základních práv a svobod člověka), neboť jeho důsledky pro život ženy mohou být, a můžeme se domnívat, že fakticky také byly, nevratné. (např. zabránění ženě založit rodinu v produktivním věku, vychovávat vlastní děti atd.), Tato skutečnost však pouze podtrhuje to, jak velmi byl v dané době pracovní trh diferencovaný a jaké byly podmínky a možnosti pro pracovní uplatnění ženy. Renzetti (2003, s. 281) uvádí, že mezi mnoha vážnými důsledky segregace na trhu práce podle pohlaví je to, že *„omezuje pracovní možnosti. To se pochopitelně týká obou pohlaví, ale jak jsme si již všimly, více nevýhod nese pro ženy, protože to, čemu se normálně říká 'ženská práce', s sebou nese několik velice negativních asociací.“* Tyto negativní asociace můžeme spatřovat i jako přesahující do současnosti. Např. Oakley (2000, s. 118) uvádí, že po celém industriálním světě platí, že muži se soustřeďují v profesích poskytujících vysokou prestiž, odbornost a vysoký příjem. Většina lidí totiž pokládá ženská zaměstnání za jednotvárná a nudná a předpokládá se, že pro výkon ženských profesí je zapotřebí mnohem méně kvalifikace či inteligence. Důsledkem toho je, že v ženských zaměstnáních je nabízeno mnohem méně odměn v podobě stálého platu, ochrany zaměstnaneckými odbory, výhod a prestiže (Burris, 1989, Doyal, 1990a, Williams, 1992, podle Renzetti, 2003, s. 281).

Pracovní segregace, jak ji zde popisujeme zejména s ohledem na vývoj na konci 19. století a v první polovině 20. století, má tedy nevyhnutelně za následek dualitu pracovního trhu. Znamená to, že dochází k situaci, kdy ženy vykonávají jiná zaměstnání, než muži (Renzetti, 2003, s. 276). Např. Rosabeth Moss Kanter (1977, podle Renzetti, 2003, s. 281) analyzuje tento problém v rámci tzv. tokenismu, tj. marginálního statusu kategorie zaměstnanců, kterých je na daném pracovišti poměrně málo. Zabývá se zkušenostmi lidí, kteří získali zaměstnání tradičně asociované s opačným pohlavím, a zkoumá, jak toto nastavení ovlivňuje jejich pracovní možnosti. Pozice tzv. tokena je zde předmětem silné kontroly ze strany ostatních díky své

neobvyklosti na dané pozici. Je tak vytvářeno vysoce stresové prostředí a vyvíjen tlak na pracovní úspěšnost takového jedince.

Socioložka Christie Williams došla ke zjištění, že ženy, které se pohybují v povoláních pro ně netypických, se setkávají s diskriminací a při snahách postupovat směrem nahoru pracovní hierarchií narážejí na tzv. skleněný strop. Skleněný strop zde symbolizuje neviditelné bariéry, které udržují ženy na nižších úrovních řízení a brání jim v kariérním postupu. Naopak muži, kteří se pohybují v zaměstnáních pro ně atypických, se setkávají s jiným zacházením než ženy a místo toho, aby narazili na skleněný strop, se často vyvezou spíše skleněným výtahem napříč celou hierarchií. Muži často musí bojovat, aby se udrželi na nižších úrovních profese (Renzetti, Curran, 2003, s. 282). Během 20. století pronikly ženy do všech povolání i do těch výhradně "mužských" a dokázaly, že jim nechybí intelekt pro zvládnání jakýchkoliv pracovních úkolů. I přesto ženy dávají přednost určitým typům činností, většinou zaměřených na detail a konkrétní výsledek, často uplatnitelný ve vlastní rodině. Pro vstup do zaměstnání mají ženy důvody dvojího druhu: „tlak nesvobody“ jako ekonomická nutnost pro udržení životního standardu a „tlak svobody“ jako snaha získat nezávislost a nové sociální kontakty či uplatnit své vzdělání (Havlová, 1996, s. 89).

Rozeznáváme dva druhy pracovní segregace podle pohlaví. Prvním z nich je horizontální segregace, která odráží skutečnost, že ženy na trhu práce převažují v některých odvětvích národního hospodářství a většinou zaujímají jiná zaměstnání než muži. V rámci pracovního trhu se setkáváme také s vertikální segregací pracovního trhu. Ta nám ukazuje, že zastoupení mužů stoupá s rostoucí úrovní řízení a že okupují naprostou většinu vrcholných pozic v rámci národního hospodářství (Pavlík, 2006, s. 34). Jsou povyšováni mnohem rychleji a na takové pozice, jež odpovídají jejich věku a praxi. Tito muži se střetávají s negativními stereotypy, obzvláště pokud se pohybují v oblastech, které jsou z hlediska hegemonní definice maskulinity problematické. Především pokud pracují s malými dětmi, je důležité, aby byli obezřetní a tak se vyhnuli možnému podezření z pedofilie či homosexuality. Tyto stereotypy skleněný výtah ještě urychlují (Pavlík, 2006, s. 36).

3.1.2 Stereotypní výchova, feminizace a volba povolání

Výše popsaná dualita pracovního trhu má své historické příčiny a souvislosti zejména ve stereotypní výchově. Renzetti (2003, s. 266) říká, že muži i ženy „*vždy pracovali, ale typy pracovních možností jim dostupných a odměna, kterou za svoji práci dostávali, tradičně závisela spíše na kulturně předepsaných a utužovaných představách 'ženské' a 'mužské' práce než na jejich talentu.*” Tyto představy jsou formovány, upevňovány a předávány zejména výchovou. Oakley (2000, s. 119) uvádí, že dívky jsou silně ovlivněny právě také výchovou, která je lépe připravila pro povolání, u kterých se vyžadují „ženské“ povahové rysy.

Řada povolání vykonávána ženami však vyžadují stejnou, ne-li vyšší odpovědnost, dovednosti a úsilí než lépe placená mužská povolání. Segregace podle pohlaví je ale tak běžná, že tyto skutečnosti zakrývá (Pavlík, 2006, s. 34). Tato skutečnost je poměrně překvapivá a můžeme říci, že do jisté míry je i značně iracionální. Klíčové je, že mají i velmi praktický dopad na pracovní a dále také na soukromý život. Dovednosti a schopnosti žen jsou často považovány za vrozené a přirozené a tudíž se nepromítají do platového ohodnocení (Pavlík, 2006, s. 34).

Jedním z hlavních témat období dospívání každého je volba povolání. Již od raného dětství jsou děti tlačeny k vymezování sama sebe prostřednictvím určité profese. Děti jsou podporovány rodiči i širším okolím k napodobování jednotlivých povolání, které odpovídají reálnému životu a která jsou v souladu s rozdělením prací na mužské a ženské. Vliv na volbu povolání i na volbu genderové identity má později samozřejmě také škola a další vzdělávací a výchovné instituce⁸. V dnešní době je ve všech demokratických zemích zaručen rovný přístup dívek a chlapců ke vzdělání. Přes tuto formální rovnost mohou však ve vzdělávání existovat skryté bariéry, v jejichž důsledku se chlapci a dívky pohybují v genderově typických vzdělávacích a následně také i pracovních drahách. I navzdory dispozicím a zájmům se dívky i chlapci vyhýbají pro ně atypickým oborům. K této genderově stereotypní výuce a vedení přispívají např. také učebnice. Výzkumy ukazují, že učebnice podléhají genderovým stereotypům, což je patrné především z výběru učiva, výkladových příkladů, doprovodných ilustrací a jazyka. Učitelé a učitelky si často neuvědomují, že komunikují s dívkami a chlapci rozdílně. Komunikace vyučujících s žáky obsahuje přímé a nepřímé jednání,

---

⁸ Např. zájmové a volnočasové aktivity.

očekávání, hodnocení jejich výkonu a zpětnou vazbu na jejich odpovědi. V těchto směrech může docházet k generovému zatížení ve smyslu odlišného přístupu k dívkám a chlapcům. Tento rozdílný přístup má základ v přesvědčení, že schopnosti žen a mužů jsou jiné (Smetáčková, 2006, s. 82).

Dlouhodobý proces volby povolání je ovlivňován mnohými okolnostmi. Rozlišujeme vlivy individuální, které odrážejí schopnosti, vlohy, vlastnosti a zájmy jedince. Část těchto vlivů je vrozená a část získaná a tedy ovlivněná kulturou a sociálním prostředím, v němž jedinec žije. Mnohokrát jsou individuální preference upozaďovány sociálními vlivy. Kdy kupříkladu dívky s vlohami k technickým činnostem jsou prostředím a genderovými stereotypy odrazovány od této oblasti. Dále vlivy sociální jsou tvořeny okolím jedince tedy primárně rodinou, školou a vrstevníky, kteří vytváří vůči dané osobě očekávání, a těmto očekáváním se snaží jedinec dostat. Vlivy kulturní zrcadlí působení hodnot, norem a kulturních vzorců společnosti, v níž se jedinec nachází (Smetáčková, 2006, s. 80). Z toho vyplývá, že na volbu povolání působí společenské stereotypy, včetně stereotypů generových. Gobyová (1994, s. 5) pak vysvětluje vznikající feminizaci jako důsledek popsaného procesu:

„Feminizaci lze nejobecněji definovat jako sociální jev, kdy v určitých odvětvích národního hospodářství nebo v některých profesích postupně nabývá převahy ženská pracovní síla. Uvedený fakt má své negativní i pozitivní stránky.“

Smetáčková (2006, s. 73) pak popis doplňuje a vysvětluje některé aspekty tohoto fenoménu:

„Povolání, ve kterém mají ženy převažující zastoupení, je nazýváno feminizovaným. Obvykle se za feminizované povolání označuje to, kde ženy tvoří více jak dvě třetiny všech pracovníků a pracovníc. Bylo zjištěno, že povolání, kde začínají převažovat ženy, mění své charakteristiky. Feminizované povolání obvykle ztrácí společenskou prestiž a snižuje se množství finančních prostředků, které jsou v dané oblasti poskytovány, včetně průměrné mzdy. Dále dochází k poklesu profesionálních standardů a rozvolňují se pracovní nároky. To zpětně způsobuje zhoršování pracovních podmínek.“

Mnohá zaměstnání jsou však díky svojí fyzické nebo psychické náročnosti pro ženy nevhodná a ty v nich ani nechtějí pracovat. V některých odvětvích a oborech je naopak vysoká

zaměstnanost žen považována za vítanou a výhodnou. Cení se v nich ženské charakteristické vlastnosti jako pečlivost a trpělivost (Gobyová, 1994, s. 5).

Zásadní otázkou z našeho pohledu je však zkoumání příčin a důsledků této feminizace. Hlavními faktory feminizace jsou tedy např. ono již popsané vnímání sociální práce jako ženské profese (které má, jak jsme výše ukázali, svůj historický vývoj), nízká prestiž profese a genderově stereotypní výchova dívek a chlapců.

Výzkum Ruth Simpson (podle Janebová, 2008a, s. 4) z Velké Británie nám ukazuje příklad sexismu v pomáhajících profesích. Z autorčiných zjištění vyplývá, že mužům pracujícím v pomáhajících profesích, v tomto případě pozice zdravotních bratrů, se dostává většího respektu a jsou jim přidělovány náročnější úkoly než jejich kolegyním. Muži jsou v pomáhajících profesích více ceněni především kvůli pro ně netypické pečovatelské roli (Janebová, 2008a, s. 4).

Kromě genderového kontraktu ovlivňují role mužů a žen v sociální práci také její typická tradice a teoretické zázemí. Když se podíváme do minulosti, je propojení charity a žen velmi viditelné. Sociální práce byla vybudovaná jako profese vhodná pro ženy. Tento fakt je podložen nejen ideologií rozdílných schopností mužů a žen, ale také vírou, že ženy mají přirozenou schopnost pomáhat druhým. Díky tzv. „dobrému ženskému vlivu“ měly ženy možnost ovlivňovat postoje, chování a životní styl chudých. Vidíme zde určitý paradox, kdy je zároveň oslavován „kult ženství“ na druhou stranu je poukazováno na druhořadost a nedokonalost ženy (Janebová, 2008a, s. 5)

Daly (1995, podle Janebová, 2008 a, s. 5-6) uvádí, že pro ženy bylo celkem snadné pracovat jako sociální pracovnice před profesionalizací sociální práce. Žena považovaná za přirozenou pečovatelku se starala a pečovala o potřebné a svou ženskostí jim byla mravním vzorem. V rámci charitativní sociální práce nebylo od žen vyžadováno uplatnění reflektované autority. Charita v sobě obsahovala prvky moci, ale normativně působily především společenské tlaky než ženy samotné. Situace v sociální práci se díky profesionalizaci změnila, protože s rozvojem profesní etiky a také s rozvojem systematického vzdělávání v této oblasti se vytváří tlak na reflexi moci a autority ze strany pomáhajících. Janebová (2008a, s. 6) dále říká:

„Neopominutelný je také vliv nového manažerismu a jeho důraz na kontrolu a dohled. Zatímco pro muže je tento požadavek konzistentní s jejich generovou rolí, pro ženy představuje značný problém. Ženy jsou často přitahovány k sociální práci kvůli atributům pomoci, opatrování a pečovatelskému přístupu, ale praxe je založena na uplatňování moci a

autority. V praktických situacích pak mohou mít problémy nakládat se svou mocí a autoritou nebo oboje dokonce a priori odmítají.“

V určitých situacích nelze dosáhnout cíle bez užití moci a autority, ale rezignace na kontrolu směřuje k neprofesionálnímu výkonu sociální práce. Problém moci a autority se vztahuje na celou sociální práci. Podle Dalyho (1995, podle Janebová, 2008a, s. 6) vniká v profesi sociální práce nový model označovaný jako „institucionalizace konceptu oddělených sfér“, kde vznikají dvě říše sociální práce: mužská a ženská. Muži jsou soustředováni v oblastech, které zahrnují přístup k profesionálním, politickým a ekonomickým zdrojům moci a vlivu na druhou stranu ženy jakoby setrvaly v dobách devatenáctého století, ve kterém byla jejich práce spojována s „morální ekonomikou“ neziskového sektoru. Ženy obecně zastupují ty oblasti sociální práce, kde mají nižší kontrolu nad zdroji, nižší autonomii a politický vliv. Tento model však ukazuje jako dlouhodobě udržitelný díky profesionalizačním tendencím sociální práce.

V sociální práci objevujeme velký paradox. Je vnímána jako typicky ženské povolání, ve kterém jsou uplatňovány typicky ženské kvality a je spojována s normativním očekáváním, že ji budou vykonávat ženy. Jsou zde však ceněny stereotypně mužské kvality, jako je autorita a racionalita. Jedním z důsledků tohoto paradoxu je požadavek na defeminizaci sociální práce.

Sociální práce je doménou žen. Značná feminizace tohoto povolání, jej však činí nepopulárním. Je viděna a nahlížena jako tradičně pečující profese. Je možné se domnívat, že kdyby bylo mužům umožněno zůstat na nižších pozicích a zvýšil by se jejich počet v této profesi, zřejmě by se zvýšila i její prestiž. Dále je možné spatřovat problém také ve vztahu sociální pracovnice – ženy a klienta - muž. Postmoderní doba se velmi rychle mění (je turbulentní), což rovněž mění např. i tradiční role a muži se často více zajímají například o výchovu svých dětí. Začíná se také ukazovat, že nejen na ženách je páčáno domácí násilí, ale nezřídka také na mužích. Jak uvádí Janebová (2008a, s.6) pro muže pak může být velmi problematické uznat autoritu ženy sociální pracovnice. Muži jsou totiž ovlivňováni maskulinními kódy, které říkají, že „opravdový muž“ je typický svou nezávislostí a možností ovládat druhé, proto mohou nést svou závislost na ženě – sociální pracovníci velmi těžko. Podle Feltona (1986, podle Janebová, 2008a, s. 12) je pro muže přijatelnější uspořádání v podobě sociální pracovník (či terapeut) jako muž a klient - muž. Naproti tomu ženy - klientky neměly problém s respektováním autority

terapeutek, kdy případné problémy a vzájemný vztah je možné charakterizovat jako sesterské bez zjevné dominance.

Snahy o defeminizaci sociální práce jsou připisovány dvěma okolnostem. První je založena na předpokladu, že by se díky vyšší přítomnosti mužů, jejich intelektu a vědeckosti v profesi pozvedl status povolání. Za druhou příčinu požadavku defeminizace sociální práce snahy o reprodukci stávajícího diskursu o vztahu žen k moci a autoritě (Daly, 1995, podle Janebová, 2008a, s. 6).

Dále je možné se domnívat, že muži by do sociální práce jako takové mohli přinést nejen nový pohled, ale také přístup v jednání s klienty muži, kteří byli poznamenáni kupříkladu domácím násilím nebo po rozvodu usilují o střídavou péči o dítě. Ani ženy, ani muži, nejsou často schopni zcela se oprostit od všech generových stereotypů (které v sobě mohou nést a řídit se jimi). Janebová (2008a, s. 12) shrnuje, že v českém prostředí sociální práce jsou navíc genderové aspekty přehlíženy. Je potřeba studií, které by se věnovaly české sociální práci právě z pohledu genderu, a to i právě proto, že jsou tyto otázky velmi problematické.

Daly (1995, podle Janebová, 2008a, s. 10) uvádí, že ženy v sociální práci zastávají spíše pozice, kde mají nižší kontrolu nad zdroji, slabý politický vliv a nízkou autonomii. V profesních dráhách mužů a žen jsou rozdíly založené na biologických rozdílech mezi pohlavími a z toho vyplívající životní poslání ženy jako matky. Profesní život žen se také více podřizuje rodinnému cyklu. Mnohé feministky brojí proti této tradiční představě o specifické roli ženy jako matky. Tento obraz ženy je ale natolik významný a působivý, že se promítá do hodnotové orientace i volby profese. Pro ženské profesní dráhy jsou pak významné tyto charakteristiky (Havlová, 1996, s. 88):

- výběr určitého druhu profese, která v sobě nese prvky vyhovující ženskému naturelu
- přerušení kariéry v důsledku narození dítěte
- opakovaný profesní start v souvislosti s návratem do zaměstnání z mateřské dovolené
- přizpůsobení profesních zájmů péči o děti

Vidíme tedy také, že ženu silně ovlivňuje mateřská funkce - svůj čas dělí mezi práci a rodinu. Bere ohled na své děti a jejich blaho a z tohoto důvodu nepřijímají pracovní pozice a

funkce, které by plně odpovídaly jejím předpokladům (Havlová, 1996, s. 87-88). Od svého zaměstnání ženy očekávají především uspokojení a radost z práce, finanční ohodnocení tedy není na prvním místě a jejich profesní aspirace mají specifické rysy. Veřejnost však stále vnímá jako ženské profese takové, které vycházejí z tradiční role ženy jako strážkyně domu⁹. K nim patří především péče o děti (dětské sestry a učitelky), osobní služby, sociální práce a péče o nemocné (ošetřovatelky, sociální pracovníce), pomocná práce (Havlová, 1996, s. 88).

3.2 Ženské hnutí a emancipace

Jandourek (2007, s. 72) popisuje emancipaci jako osvobození ze závislého stavu, který je původně nahlížen jako přirozený, či jako osvobození skupin, společností nebo společenských tříd od politické, společenské a také na rozdíl pohlaví (tedy genderové) postavené nerovnosti. Právě poslední část definice je pro naše téma klíčová. Pokud nahlédneme na ženské hnutí z pohledu historického vývoje, můžeme říci, že na celém světě se jednalo vždy o úsilí o vyšší a lepší vzdělávání žen, které se stávalo nástrojem k postupnému získávání práv politických. V 19. století je ženské úsilí uvědomělé, především v Americe a také ve vybraných státech Evropy včetně Čech a Moravy (Hendrychová, 1999, s. 43).

Ženská otázka byla v 19. století novým sociálním, politickým a ekonomickým jevem. Utváření postavení ženy v rodině a společnosti 19. století byl dlouhodobý proces ovlivněný nastupujícími hospodářskými, společenskými, technologickými a demografickými změnami (Bahenská, Musilová, Heczková, 2000, s. 8). Ještě v 19. století ženy neměly občanská práva a byly vyloučeny z oficiálního dějiště politické moci. Hlasovací právo pro volby získaly jako první v Evropě ženy z Finska v roce 1906 a jako poslední v 1. polovině 20. století v roce 1944 Francouzky (Abrahamsová, 2005, s. 212). Ač následující poznámka přesahuje časové zaměření tématu této práce, je vhodné rovněž dodat, že v případě švýcarských žen tomu bylo dokonce až v roce 1971 (Žaloudek, 1999, s. 496).

Ženy chtěly zpochybnit své podřízené postavení ve společnosti a v padesátých a šedesátých letech se začaly významně sdružovat. Ženské hnutí existovalo ve většině

---

⁹ Není tedy náhodou, že se např. v řecké mytologii Hestia, bohyně domácího krbu, stala rovněž ochránkyní tiché a svorné domácnosti a také bohyní pronásledovaných a vyhnaných.

evropských států. Zajímavé je, že se rozvíjelo ve stejné době v různých zemích a mělo podobné rysy. Počátkem 20. století dochází k výrazným změnám v tom, jak vnímají ženy sebe samy a jak na ně pohlíží muži, dochází a mění se i jejich způsob života a nastává počátek osvobození žen. První vlna feminismu byla aktivním protestem v různých směrech veřejného i soukromého života: v manželství ve vzdělání na pracovišti, u soudu i v politice. Ženám se otvíraly příležitosti, které byly na základě pohlaví odpírány. Feministické hnutí však nebylo nikdy jednotné a je pro něj typická roztržitost do malých místních organizací. Vznikal však velký počet sociálních, charitativních a profesních spolků, v jejichž čele stály ženy. Vznikaly také skupiny, které se snažily o zlepšení přístupu žen ke vzdělání.

Slova feminismus a feministický pocházejí z 80. let devatenáctého století od Francouzky Hubertine Auclertové, která jimi pojmenovává ty, kteří se zabývají ženskou otázkou (Abrahamsová, 2005, s. 259-260). Abrahamsová (2005, s. 271) k tomu uvádí příklad z vývoje v Německu, že „v Hannoveru se vůdkyně ženského hnutí nesnažily útočit na bašty mužských výsad, ale pokoušely se vytvořit nové pracovní příležitosti pro ženy, v nichž by se uplatnily zvláštní ženské vlastnosti: sociální práce, ošetrovatelství a učitelské povolání.“ Feminismus jako pojem pak znamená „ženské hnutí usilující o překonání útisku a marginalizace žen a změnu doposud mužsky utvářených společenských struktur.“ (Jandourek, 2007, s. 73).

V šedesátých letech 19. století se postoj ke vzdělávání žen výrazně posunul, již jen málokdo protestoval proti názoru, že ženám by mělo být poskytnuto vzdělání. V této době se také daří získávat univerzitní vzdělání ženám po celé Evropě, ale jejich počty byly velmi malé (Abrahamsová, 2005, s. 274). Emancipační hnutí v českých zemích však neznamenalou snahu žen být jako muži. Žena byla považována se svým duševním, mravním a intelektuálním potenciálem za rovnocennou a český feminismus muže neohrožoval a nechtěl se nad ně vyvyšovat. Muži stejných názorů, ženy respektovali a v jejich hnutí podporovali (Malínská, 2005, str. 12). Muži jako vykladači a teoretici ženské otázky byli v rámci Evropy ojedinělí. Svou iniciativu zdůvodňovali sepětím hnutí ženského s hnutím národním a také argumenty, že ženská otázka byla úzce spjatá se sociálními problémy doby (Bahenská, Musilová, Heczková, 2000, s. 10).

Jak v Evropě, tak v zámoří vzniká tedy v 19. století celkově nový fenomén emancipace žen (Malínská, 2005, s. 11). Malínská (2005, s. 11) k tomu uvádí, že „*tyto snahy, trvající po desetiletí, formálně vyvrcholily uzákoněním rovných práv pro obě pohlaví zakotvených v ústavě ČSR po roce 1918.*“

Mezi prvními ženami, kterým nebyla cizí otázka emancipace a vzdělávání, byla Magdalena Dobromila Rettigová (1785-1845). Rettigová věřila, že vzdělání by mělo směřovat k tomu, aby mohla být vzornou matkou a hospodyní a také rovnocennou a příjemnou hospodyní pro svého muže, proto také založila „domácí školu“ pro dívky z nižších středních vrstev (Malínská, 2005, s. 16). Další bojovnice za ženská práva, známá spisovatelka Božena Němcová (1820-1862) byla přesvědčená, že vzdělané ženy mohou zvýšit nejen úroveň rodiny, ale také úroveň celého českého národa (Malínská, 2005, s. 18). Karel Slavoj Amerling (1807-1844) se pak zabýval otázkou vzdělávání nejen teoreticky, ale také prakticky. Na počátku 30. let začíná budovat chlapecké i dívčí školy, protože je přesvědčen, že vzdělání a vědecké poznání mají sloužit nejširším vrstvám obyvatelstva. Neoblomně prosazoval kvalitní vzdělávání žen, pořádal kurzy pro učitele, zval do škol české vědce a významné osobnosti, aby na škole přednášeli (Malínská, 2005, s. 20). Středoškolské nebo vysokoškolské studium umožnilo ženám na přelomu století proniknout do oborů, které byly doposud výhradně doménou mužů (Malínská, 2005, s. 24).

V českých zemích se ženské hnutí začalo probouzet k životu koncem padesátých let 19. století. Zasluhou Vojtěcha Náprstka vznikl Americký klub dam, kde se diskutovalo o ženských otázkách, a šířily se myšlenky o ženské rovnoprávnosti. Náplní byla hlavně přednášková a charitativní činnost (Burešová, 2001, s. 54). Pokrokový liberál a mecenáš Náprstek, velký stoupenec emancipace žen, se spolu s dalšími pokrokově smýšlejícími osobnostmi se zasloužil také např. o vznik šestileté Městské vyšší dívčí školy v Praze (Malínská, 2005, s. 26). Rozvoj dívčího školství a dosažení určitého stupně vzdělání pomohlo ženám k profesionálnímu uplatnění. Svobodným a vdovám, které byly doposud odkázány na ochotu své rodiny, měly nyní možnost postarat se o sebe a své děti (Malínská, 2005, s. 24).

Hlavním cílem emancipačního hnutí žen bylo získat přístup ke vzdělání a tím pak k dalším náročnějším zaměstnáním a ekonomické nezávislosti (Burešová, 2001, s. 36). Začalo se rozšiřovat ženské školství. Aktivita žen se pohnula dopředu také díky snaze spisovatelek v čele s Eliškou Krásnohorskou. Ta v roce 1890 založila v Praze první ženské gymnázium *Minerva*. Burešová (2001, s. 56) k tomu říká „*První absolventky Minervy se staly prvními zájemkyněmi o vysokoškolské studium. První dívka byla v Praze zapsána na filozofickou fakultu v roce 1897, na lékařskou fakultu v roce 1900. Na další studijní obory byly ženy připuštěny až po první světové válce.*“

Následující podkapitola věnuje rozvoji vzdělávání v sociální práci v českých zemích hlubší pozornost.

3.3 Vzdělávání v sociální práci a rozvoj škol

Se vznikem sociální práce jako profese souvisí rozvoj systematického vzdělávání v tomto oboru. Koncem 19. a počátkem století 20. století dochází k prvním pokusům o výcvik sociálních pracovníků a jsou zakládány první profesionální tréninkové programy pro nové povolání (Vrtišková, 2009, s. 26). Již v minulosti bylo zřejmé, že kvalitní sociální péči a pomoc může nabídnout jen kvalifikovaný, vzdělaný sociální pracovník v odborně vedených školách sociální péče (Haburajová-Ilavská, 2009, s. 27).

3.3.1 První školy sociální práce v zahraničí

První letní kurz pro sociální pracovníky byl uskutečněn v roce 1898 díky New York Charity Organization Society. Škola pro sociální pracovníky vznikla také v Bostonu, kde bylo v roce 1904 poprvé užito odborného názvu sociální práce. Devítiměsíční kurz byl uspořádán na Newyorské škole filantropie, která se řadí k prvním školám sociální práce.

V Evropě byly založeny specializované školy o něco později. Z iniciativy Alice Solomonové vzniká v Berlíně v roce 1908 Sociální škola pro ženy (Vrtišková, 2009, s. 26). Alice Salomonová věnovala velkou pozornost v oblasti konstituování a rozvíjení německé i mezinárodní sociální práce. Na základě kritiky společenských nerovností na počátku 20. století vytvořila svoji koncepci sociální práce. Její sociální škola pro ženy se v roce 1925 přeměnila na Německou akademii sociální a pedagogické práce. Salomonová opustila Německo v roce 1933 kvůli nepříznivé politické situaci, následně zanikla i její akademie. Podstata a důležité myšlenky této školy se však později rozvíjely na dalších vyšších školách a univerzitách v Německu. K jejím nejznámějším vědeckým pracím patří *Soziale Frauenbildung und soziale Berufsarbeit* z roku 1917, ve které vyzdvihuje důležitost vzdělávání žen pro oblast sociální pomoci a sociální práci. V této práci také nastínila model sociální péče (Határ, 2009, s. 67-68).

Ve 20. letech se díky sociálním školám začaly postupně formovat vzdělávací standardy. Školy se také začaly sdružovat do národních asociací. První takovou asociací se stala

Mezinárodní asociace sociálních škol (IASSW). I přesto, že válka vývoj této organizace zásadně narušila, po válce IASSW velmi přispěla k obnovení oboru (Vrtišková, 2009, s. 27).

3.3.2 Vzdělávání v sociální práci u nás

Dr. Alice Masaryková, která se jako první zmínila o sociální práci v roce 1914, se zasloužila o založení Sociologické sekce při Svazu vysokoškolského studentstva, kde s pomocí Edvarda Beneše realizovala kurzy a praktické semináře na Filozofické fakultě Karlovy Univerzity. Výuka se zakládala na teorii i praxi. Studenti navštěvovali rodiny s nalezcí nebo zanedbávanými dětmi a následně společně řešili případy a osvojovali posuzování sociálních situací.¹⁰

Česká zemská komise pro péči o mládež uspořádala v roce 1917 desetitýdenní kurz pro sociální pracovníky. Pořádané kurzy měly úspěch a byla založena Ženská vyšší škola pro sociální péči s jednoroční délkou studia. Návrh pro založení této školy vytvořila Alice Masaryková, z politických důvodů však nemohla vystupovat, proto s úřady jednala správkyně lycea Prahy 7 Anna Berkovcová. Později se škola přejmenovala na Vyšší školu sociální péče, která byla koncipována jako dvouleté pomaturitní studium. Přestože škola byla pro ženy i pro muže, muži nikdy netvořili ani polovinu studentů (Vrtišková, 2009, s. 27). Studium mělo základ v teoretických předmětech (základy práva, psychologie, sociologie), studenti také absolvovali exkurze do sociálních a zdravotních zařízení a vykonávali průběžný praktický výcvik v těchto zařízeních. Podmínkou zdárného absolutoria bylo složení závěrečné ústní zkoušky a předložení písemné práce. Výuku na této škole zajišťovali především odborníci z praxe, docenti a univerzitní profesori (Matoušek a kol., 2001, s. 125).

Odbornost nově vzniklého povolání sociálních pracovníků nebyla přijata jak veřejností, tak ani úřady. Lidé zaměňovali sociální pracovníce s ošetřovatelkami a pěstunkami. Protože sociální práce byla spojována s amatérskou dobročinnou službou, byla činnost profesionálních

---

¹⁰ O významu této průkopnické činnosti může svědčit skutečnost, že na posouzení životní situace klienta je kladen v oblasti metod sociální práce zásadní důraz i dnes.

sociálních pracovníků považována za zbytečnou. Sociální pracovníce tedy vytvořily tři základní podmínky pro kvalitní vývoj sociální práce (Matoušek a kol., 2001, s. 124):

1. Profilace sociální péče jako svébytného pracovního oboru jako součást soustavy veřejného života dle svého významu, jaký má pro kulturu národa, rovnováhu hospodářství a pro vývoj demokratického státu.
2. Konstrukce soustavy nezávislého sociálního školství na základě odborných sociálních věd a reagujícího na skutečné potřeby sociální práce. Takové školství se mělo stát prvkem systému vysokých škol a podporováno hmotně i odborně státem.
3. Evaluace sociální práce jako výkonu o určité odbornosti, na základě této premisy nutnosti odborné a předepsané kvalifikace. Sociální pracovníce ve veřejném sektoru měly být zahrnuty do kategorie, odpovídající jejich vzdělání, která by se zároveň stala vodítkem pro úpravu existenčních podmínek práce v soukromém sektoru

Podporu a zázemí pro svou činnost se první absolventky snažily získat po vzoru zahraničních kolegyně založením profesního spolku s názvem *Organizace absolventek VŠŠP*. Tato organizace jednala v roce 1927 se všemi ústředními sociálními a sociálně – zdravotními institucemi a také s dotčenými ministerstvy a požadovala obsazování míst pro sociální službu výhradně kvalifikovanými sociálními pracovníky. Následně byla poprvé v našich zemích stanovena definice sociální práce. V rámci mezinárodní konference o sociálních službách v Paříži roku 1928 byl uskutečněn přípravný kurz - Československý sjezd sociální a zdravotní práce. Českou sekci zastupovala právě Alice Masaryková. Na této konferenci přednesli svoje příspěvky mnozí odborníci z oboru. Ve svém příspěvku *Výchova sociální a zdravotnická na školách* definoval I. A. Bláha sociální práci jako činnost represivní i preventivní směřující ke zmírnění a odstranění sociálních problémů. Předpokladem pro výkon této činnosti měla být odborná příprava. Bláha proto svůj referát uzavírá myšlenkou, že ucelené vzdělání pro výkon sociální práce lze nabýt během vysokoškolského studia. Masaryková na konferenci upozornila na přetrvávající problém považování sociální práce za almužnictví a potřebu k přechodu k dlouhodobému a preventivnímu pojetí poskytované péče (Matoušek a kol., 2001, s. 124).

Jako součást odborných škol pro ženská povolání jsou od roku 1926 zakládány střední sociální školy. *Dvouročná škola pre sociálno-zdravutnú pečlivosť* byla vybudována v Turčianskom sv. Martine, kde byly osnovy přizpůsobovány potřebám Slovenska.

Dvouletá sociální škola v Brně byla založena s názvem *Městská dvouletá škola sociální při odborové škole pro ženská povolání „VESNA“* v roce 1927. Další školy tohoto typu vznikaly po celé republice (Vrtišková, 2009). Škola měla velmi dobré podmínky pro svůj odborný rozvoj, využívala tradice spolku Vesna i možnosti univerzitního města. Díky dobré úrovni školy a spolupráci s vysokoškolskými učiteli byla v Brně zavedena také vysokoškolská forma studia sociální práce. Vysoké školy byly za okupace zavírány, brněnská sociální škola však otvírala každoročně až dvě třídy pro maturantky, kterým hrozilo totální nasazení v Německu (Matoušek a kol., 2001, s. 126).

První odborně vzdělaní sociální pracovníci pracovali v oblastech čistě sociálních, sociálně zdravotních či sociálně výchovných. Nejčastěji se v praxi uplatňovaly v komunální oblasti, také v péči o mládež, v poradenství, v ústavní péči. Před druhou světovou válkou se objevuje potřeba vysokoškolsky vzdělaných odborníků pro vedoucí funkce a rozvoj teorie a vědy jako oboru. Proto začínají působit dva směry ve vzdělávání v sociální práci. V prvním směru se angažují především sociologové, pedagogové a sociologicky orientovaní lékaři, kteří podporují samostatnou profesi sociálního pracovníka jako ucelenou vědeckou disciplínu. Díky představitelům tohoto směru byla ustanovena samostatná skupina pro vědecké studium sociální práce při sociologickém semináři Masarykovy univerzity v Brně. Druhý směr zastupují lékaři, kteří spatřovali nutnost v odborném vzdělávání zdravotně sociálních pracovníků pro pomoc v oblasti sociálního lékařství (Vrtišková, 2009, s. 28). Z podnětů lékařů a zejména z iniciativy profesora sociálního lékařství Univerzity Karlovy H. Pelce byla v Praze založena *Masarykova státní škola zdravotní a sociální péče*. Byla vybudována s finanční podporou Rockefellerovy nadace.¹¹ Po dohodě mezi ministerstvem zdravotnictví a ministerstvem sociální péče byly osnovy nastaveny tak, aby nastala rovnováha mezi zdravotními a sociálními okruhy. Ústav byl na vysoké úrovni (Matoušek a kol., 2001, s. 125). Dvouleté studium s náročným obsahem teoretickým i

---

¹¹ Rockefellerova nadace (Rockefeller Foundation) stále existuje a působí. Zaměřuje se na podporu širokého tematického spektra projektů, zejména na oblasti jako jsou obnova ekosystémů, bezpečné bydlení, proměny měst a lepší zdraví a zdravotní péče. Více informací viz webové stránky <http://www.rockefellerfoundation.org/>.

praktickým připravoval studenty pro samostatnou sociální práci. Úspěšné zakončení studia bylo hodnoceno jako získání polovičního vysokoškolského vzdělání. V této době se profese sociálního pracovníka řadila mezi povolání s dobrým finančním ohodnocením. Tato škola však byla zrušena v padesátých letech, protože se v rámci komunistické ideologie předpokládalo, že sociální pracovníci nebudou potřeba (Vrtišková, 2009, s. 28).

Po válce v roce 1945 se objevují nové sociální problémy, nebyl však dostatek kvalifikovaných sociálních pracovníků, kteří by se podíleli na zmírňování nebo řešení těchto problémů. Stát začal zřizovat čtyřleté vyšší sociálně zdravotní školy. Byly zaměřeny především na zdravotní a výchovatelskou činnost. Je však stále potřeba vysokoškolského vzdělávání studentů pro řídicí funkce a na místa profesorů na sociálních školách. Z těchto důvodů byla v roce 1945 založena dekretem prezidenta Vysoká škola sociální a politická v Praze.

V důsledku změn společenského řádu v padesátých letech byl rozvoj vzdělávání v sociální oblasti přerušen. Byla vyzdvihována myšlenka odstranění nerovnosti mezi lidmi a následné odstranění sociálních problémů. Nastává redukce vzdělávání na sociálních školách a omezení na nižší úroveň než vysokoškolskou.

Odborná příprava sociálních pracovníků probíhala dále od roku 1948 na čtyřleté *Škole sociální* a studium bylo zakončeno maturitou. Vyšší odborné školy sociální byly řazeny k jiným typům škol a z původních osmadvaceti vyšších škol byla zachována po roce 1953 pouze jediná, a to v Praze (Vrtišková, 2009, s. 28-29). Většinu tehdejších absolventek zaměstnávaly národní výbory, kde se věnovaly sociální problematice minimálně a pracovníci většinou působily jako náboroví a personální referenti v závodech. To nepřispívalo k dobré pověsti sociální práce. Absolventky sociálních škol se neformálně scházely, předávaly si informace a žádaly rekvalifikační kurzy (Matoušek a kol., 2001, s. 144).

Od šedesátých až do konce osmdesátých let se stále častěji ozývaly názory o úplném zrušení vzdělávání v sociální oblasti, vzhledem k tomu, že v praxi bylo požadováno stále méně absolventů. Před rokem 1989 se výuka sociální práce vyučovala pouze na dvou *Sociálně právních školách* v Praze a Ostravě.

Po roce 1989 bylo nutné reagovat na nové situace ve společnosti a také na negativní sociální jevy, které sebou přinášely politické a ekonomické změny. Společnost na tyto problémy nebyla připravena, proto bylo nutno založit nové sociální organizace a instituce a pro jejich činnost vzdělat nové pracovníky (Vrtišková, 2009, s. 24).

Po Sametové revoluci byla tedy jednou z priorit i obnova vzdělávání v sociální práci. Bylo potřeba vytvořit vysokoškolské vzdělávání v oboru a celkovou reformu dosavadního vzdělávání na úrovni středoškolské. Poměrně rychle se podařilo obnovit vysokoškolskou výuku, protože základy k reformě vzdělávání byly neformálně položeny právě již v minulém režimu. Vysokoškolskou výuka byla zahájena na Karlově Univerzitě v Praze a také na Masarykově Univerzitě v Brně. Potřeba vysokoškolsky vzdělaných kvalifikovaných sociálních pracovníků byla tak velká, že se podobná sociální pracoviště začala formovat také na univerzitách v Olomouci, Ostravě, Českých Budějovicích, Plzni, Ústí nad Labem a Hradci Králové (Matoušek a kol., 2001, s. 151).

3.3.3 Osobnost Alice Masarykové

Zvláštní postavení ve vzdělávání v oblasti sociální práce získala již zmíněná Alice Masaryková, pro svůj přínos oboru však zasluhuje mimořádnou pozornost.

Alice Garrigue Masaryková byla jednou z velmi významných osobností na poli humanitní a sociální práce u nás. V průběhu působení v Československém červeném kříži se právě ona zasloužila o zavedení sociální práce do aktivit této organizace, kde pracovala především s lidmi postihnutými válkou. Svou osvětovou činnost zaměřovala také na děti a mládež, práci se sociálně oslabenými a lidmi bez domova. Usilovala o to, aby se sociální práce dostala do širšího povědomí veřejnosti (Haburajová-Ilavská, 2009, s. 103). Věnovala se také publikační a překladatelské činnosti (Lovčí, 2007, s. 123).

Alice Masaryková, dcera prvního československého prezidenta T. G. Masaryka, se narodila 3. května 1879 ve Vídni. Dětství strávila v ČSR v Praze, kde její otec přednášel na univerzitě. Navštěvovala českou školu a ve třinácti letech nastoupila do Minervy, prvního dívčího gymnázia v Čechách. Alice velmi oceňovala boj Elišky Krásnohorské, zakladatelky Minervy, za právo žen studovat. Pozdější zaměření Masarykové neovlivnilo jen studium v Minervě, ale také oba rodiče, kteří se aktivně zajímali o zrovnoprávnění žen, včetně volebního práva a studia na lékařské a právnické fakultě (Skilling, 2001, s. 63-64).

V roce 1898 začala Masaryková studovat medicínu na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V medicíně však postrádala duchovní rozměr a neukojila svou touhu pomáhat

lidem a po roce studia zanechala. Přestoupila tedy na Filozofickou fakultu, kde studovala filozofii a historii. V roce 1903 úspěšně studia dokončila a byla vůbec první ženou, která získala doktorát z historie na Univerzitě Karlově. Po ukončení studií často přednášela o ženské otázce a angažovala se v ženském kruhu sudetského klubu Slávia, kde se diskutovalo o feministických otázkách.

Masaryková se toužila dále vzdělávat ve společenských vědách a sociologii. Z toho důvodu odcestovala do Spojených států, kam ji pozvala studovat E. McDowellová, ředitelka Settlement House (centrum sociálních služeb) při chicagské univerzitě. Zde se seznámila s některými americkými průkopnicemi moderní sociální práce. Potkala se například s (již zmíněnou) přední sociální pracovnící Jane Addamsovou. Během svého pobytu v USA se zabývala sociálními podmínkami a problémem asimilace přistěhovalců (především Čechů) a své poznatky shrnula v eseji *The Bohemians in Chicago*. Tyto zkušenosti v ní probudily celoživotní zájem o sociální práci a přesvědčení, že sociální práce přispěje k „duchovnímu probuzení, obecné vzdělanosti a poctivé práci.“ Byla také zastánkyní práva žen organizovat se v odborech (Skilling, 2001, s. 63-64).

Obrázek č. 4 Dobová fotografie Alice Masarykové
(<http://www.neaktuality.cz/zahranici/zemrela-alice-masarykova/>)

Po návratu do Čech se Masaryková rozhodovala, jakému povolání se bude věnovat v následujících letech. Již v USA přemýšlela o práci v sociálním sektoru, ale placených sociálních pracovníků bylo v Československu velmi málo a vyhlídky působit na pozici odpovídající jejímu vzdělání např. jako sociální úřednice nebyly příliš dobré. Rozhodla se pro pedagogickou dráhu a přijala práci učitelky dívčího lycea v Českých Budějovicích (Lovčí, 2007, s. 79). V době pedagogického působení se věnovala především problémům spojených s alkoholismem. Účastnila se různých protialkoholních kongresů a přijala také pozici místopředsedkyně Abstinenční ligy, kde pomáhala organizovat kurzy o abstinenci pro učitele (Skilling, 2001, s. 73).

Před válkou se Alice Masaryková podílela na vzniku sociologického semináře na české univerzitě. Zde přednášely významné osobnosti především o chudobě, pracovních podmínkách, alkoholismu, zanedbaných dětech a dalších sociálních tématech (Skilling, 2001, s. 74). Sociologická sekce měla u studentů vyvolat zájem o sociální otázky a sociální problematiku a také informovat o sociální struktuře společnosti (Lovčí, 2007, s. 111). Masaryková zavedla studium praktické sociologie a sociální práce a je pokládána za zakladatelku sociologického výzkumu v českých zemích (Skilling, 2001, s. 75). V rámci výroční zprávy středních škol ve školním roce 1913/1914 Masaryková připravila k vydání stať s názvem *Ženy v sociální práci*, ve které se věnuje ženské otázce a sociální problematice. Především v ní nastínila plán na vybudování první řádné sociálně zdravotní školy, což byl druh vzdělávací instituce, jaký v českých zemích do té doby zcela chyběl. Lovčí (2007, s. 127) k tomu uvádí: „*Hned v úvodu článku autorka vyslovila přesvědčení, že není možno a není pro další rozvoj ženského vzdělávání a snažení ani radno, aby ženy chodily stále jen po cestách vyšlapaných. Není správný názor, že ženy vzdělané jsou a mají být konkurentkami mužů. Ženy musí si hledati nová pole působnosti a činnosti svou musí dokázati, že v některých nových oborech mají právo, ba téměř povinnost ujmout se vedení.*“

Jedním z těchto oborů měla být sociální práce, kde se ženy mohly uplatnit po absolvování dívčího lycea. Podle Masarykové se potřeba sociální činnosti a služeb zvyšovala. Masaryková řešila dětskou otázku, která se stala aktuální v souvislosti s tím, že stále větší počet žen byl nucen odcházet do zaměstnání. Množství dětí pak zůstávalo doma bez řádné péče a ochrany a jejich výchova byla zanedbávána. V důsledku toho klesala kázeň ve školách, učitelé upozorňovali na záškoláctví a časté krádeže.

Masaryková také zdůrazňovala nutnost přejít od dobročinnosti k řádné sociální službě. Podle Masarykové bylo potřeba, aby měla budoucí sociální pracovnice průpravu v mnoha vědních oborech, zejména biologii, hygieně, sociální patologii, psychologii, vychovatelství. Teprve s řádnou průpravou byla schopna sociální pracovnice vyšetřit konkrétní případ a navrhnout vhodné řešení. Proto bylo nutné zřídit řádnou sociální školu v Čechách s jasnou strukturou. První stupeň školy by byl ošetřovatelský kurz. Poté měl následovat dvouletý kurz sociologický, kde se měly studentky seznámit se základy sociologie, občanskou naukou, statistikou a sociální hygienou. V praktických cvičeních by se zlepšovaly ve vyšetřování případů, tedy v sociální diagnostice. Sociální škola by měla podobu čtyřletého učiliště. Absolventky

těchto kurzů by nacházely uplatnění na městských úřadech. Také kriminalisté upozorňovali na nutnost většího počtu sociálních pracovníků, na policejních stanicích pak pracovaly jako kurátorky pro viníky méně závažných trestných činů (Lovčí, 2007, s. 127-131).

Masaryková neočekávala, že první světová válka potrvá dlouho. Na začátku války Masaryková nadále působila na lyceu a podněcovala studentky, aby přispívaly do sbírek pro Červený kříž. Také se nadále věnovala práci v sociologickém semináři. V letních měsících, kdy se nevyučovalo, pracovala Masaryková jako ošetřovatelka v karanténní stanici v Pardubicích, kde se starala o zraněné vojáky. Společně s Hanou Benešovou, ženou Edvarda Beneše, spolupracovaly se skupinami žen, které organizovaly sociální a zdravotnickou službu.

V roce 1915 byla Masaryková náhle zatčena a obviněna z velezrady, neboť se měla účastnit na ukrývání vědeckých knih a rukopisů svého otce (Skilling, 2001, s. 79-80). Po nedlouhé vazbě v Praze strávila Masaryková osm těžkých měsíců ve vídeňském vězení. Alice vedla z vězení bohatou korespondenci. V dopisech z vězení často psala o svém životě v Americe a o sociální práci, která ji velmi zajímala. Také se zmiňovala o Jane Addamsově, kterou popisovala jako silnou a ušlechtilou osobnost – uváděla, že je šťastna, že mohla pracovat v její blízkosti (Skilling, 2001, s. 88).

Z vězení byla propuštěna v roce 1916. Po návratu domů nesměla vyučovat na lyceu. Opět svůj zájem obrátila k sociální práci. Byla přesvědčena o tom, že sociální péče by měla být organizována systematicky, stavět na vědeckém základě a měli by ji provádět odborně vzdělaní pracovníci. Masaryková se scházela se skupinou žen, se kterými řešila sociologii a sociální otázky. Debatovalo se také o projektu školy zaměřené na výcvik sociálních pracovníků. S Annou Berkovcovou a dr. Kalábem společně pracovali na konceptu této školy. Na podzim roku 1918 byla škola otevřena (Skilling, 2001, s. 92).

Po vzniku Československé republiky se Masaryková angažovala v řadě sociálních aktivit. Jako zkušená socioložka byla pověřena ministerstvem sociální péče, aby dohlížela na sociální organizace, ústavy a nad odbornými školami sociálními a sociologickými. V roce 1919 stála u zrodu československé pobočky Červeného kříže (Lovčí, 2007, s. 245). Záhy byla jmenována předsedkyní Československého červeného kříže. Bylo potřeba přizpůsobit činnost Československého červeného kříže potřebám nové demokratické republiky a překonat zastaralé metody, které fungovaly za Rakouska. Před válkou byl systém Červeného kříže vybudován především na filantropické dobrovolné bázi, orientoval se jen na potřeby války. Masaryková

chtěla tento systém přetvořit na novou instituci, která i v dobách míru usiluje o fyzické a morální zdraví národa. To si žádalo vědecky podloženou a systematickou činnost a nasazení vzdělaných sociálních pracovníků (Skillling, 2007, s. 99). Byly zakládány školy, které měly seznámit české a slovenské sociální pracovníky s moderními americkými metodami sociální práce. Podle Masarykové neměl být Červený kříž posuzovaný jen jako organizace zabezpečující pomoc v době války nebo v jiných vypjatých situacích, ale především jako určitý program lidského života (Haburajová-Ilavská, 2009, s. 83).

Jako předsedkyně Československého červeného kříže se Alice Masaryková angažovala také na mezinárodní scéně. Zastupovala Československo v mezinárodní radě Červeného kříže v Paříži, účastnila se mnoha konferencí a byla také předsedkyní středoevropské konference Červeného kříže v Praze (Skillling, 2001, s. 107). Skillling (2001, s. 107) říká, že Alice Masaryková „byla považována za jednu z hlavních mluvčích země v záležitostech sociální péče a sociální práce.“ Ve svém životopisu, který vydal Mezinárodní červený kříž v roce 1933, očekávala Masaryková od této organizace, že se stane „obrovskou morální silou přinášející úlevu a světlo do temnoty našich dnů, že zabrání válce a uspíší příchod zdravějšího a méně rozporuplného lidství.“ (Skillling, 2001, s. 107).

Během druhé světové války pobývala Masaryková v exilu ve Spojených státech amerických. Do osvobozené vlasti se ještě v září 1945 vrátila, avšak po událostech v únoru 1948, kdy se komunisté chopili moci, se rozhodla znovu odcestovat do Ameriky, kde v roce 1966 zemřela (Skillling, 2001, s. 126-131).

4 Dopad historického vývoje postavení ženy v sociální práci na současnost

Poslední kapitola této bakalářské práce do určité míry přesahuje její tematické vymezení dané jejím názvem, na druhou stranu však směřuje k naplnění dílčího cíle práce (objasnění dopadu vývoje a formování genderové stereotypizace na současnost). Je tedy vhodné, pokusit se na tomto místě, důsledky výše popsaného vývoje alespoň stručně nastínit, jelikož jde o téma, které se netýká jen minulosti, ale jde o otázku velmi aktuální.

Podle statistické ročenky z oblasti práce a sociálních věcí pro rok 2011 je celkový počet zaměstnanců všech zařízení sociálních služeb na našem území 42 713 osob. Pracovníci v sociálních službách zaujímají téměř 20 tisíc pracovních míst. Další početnou skupinou jsou pracovníci ve zdravotních službách - všeobecných sester je 5 134. Sociální pracovníci jsou zastoupeni počtem 1 674. Je zde také uvedeno, že počet zaměstnanců v oboru, převážně manuálně pracujících se pohybuje kolem 10 tisíc (Zdroj Ministerstvo práce a sociálních věcí, http://www.mpsv.cz/files/clanky/13613/rocenka_2011.pdf). Údaje o rozložení jednotlivých pracovníků dle pohlaví bohužel nejsou známy, je nicméně vhodné umožnit čtenáři utvořit si představu alespoň o celkové početní situaci oboru.

S pohledem do historie zjistíme, že jestliže se některé povolání zcela zpřístupní ženám, je na něj nahlíženo jako na lehkou a v podstatě nedůležitou práci, pro kterou není nutné mít vysokou kvalifikaci. S klesající prestiží takového povolání se snižuje i plat. Známe celé resorty, odbory a profese, které nesou stigma feminizace z důvodu vysoké koncentrace žen. Zastávat pozici ve feminizovaném odvětví a uvnitř pak ve feminizované profesi sebou nutně přináší mnohá znevýhodnění. To potvrzují například profese lékařek ve státním sektoru, učitelek či právě sociálních pracovníků (Čermáková, 1999, s. 54).

V dnešní době je problematický vztah vzdělávání a genderu. Ještě před 150 lety neměly ženy možnost řádného vzdělání, dnes je samozřejmostí, že se ženy účastní vzdělávání na všech vzdělávacích stupních a v posledních desetiletích lze pozorovat také to, že dívky mají dokonce vyšší aspirace pro vzdělávání než chlapci (Jarkovská a kol., 2010, s. 20). I přes znatelný, pozitivní posun ve výchově a vzdělávání žen, zůstávají v této oblasti zjevné generové nerovnosti. Charakter vzdělávání, kterého se dostává ženám, je jiný než to, které se dostává chlapcům. Tímto

dochází k dělení oborů na ženské a mužské, tento trend můžeme sledovat i v českém školství. Jarkovská a kol. (2010, s. 25) uvádí, že ve školním roce 2006/2007 studovalo na středních školách obor elektrotechnika, telekomunikační a výpočetní technika jen 2,1 % dívek, naopak obor pedagogika, učitelství a sociální péče si vybralo jen 8,9% chlapců. Toto rozdělení je tradičně chápáno jako následek genderově stereotypního vnímání ženských a mužských funkcí. Ženám se připisuje umění vcítit se do pocitů druhé osoby, emocionálnost a v neposlední řadě také sklon k pečovatelskému povolání. Jarkovská a kol. (2010, s. 26) k tomu dále uvádějí: *„V případě segregace oborů podle pohlaví, která přetrvává ve školství stejně jako na pracovním trhu, ale nejde zdaleka jen o setrvačnost zažitých stereotypů, nýbrž o mechanismus zachování genderových strukturálních vztahů, které pro ženy představují především nižší status a podíl moci.“*

Vlastnosti, které se pojí k ženám, tedy které souvisí s reprodukcí a péčí, jsou požadovány v oborech pokládaných za ženské. Symbolické genderové rozdělení pak působí svým vlivem *„normativně na volby dívek a chlapců při rozhodování o budoucím studiu a povolání. Aniž by si to mnohdy uvědomovali, snaží se studující při rozhodování vyhovět generovým normám.“* (Jarkovská a kol., 2010, s. 29) Janebová (2008b, s. 91) navíc odhaduje, že v sociální práci se pohybuje významně vyšší počet žen než mužů. I v případě klientely sociální práce předpokládáme vyšší podíl klientek. Tento stav je hodnocen jako následek kulturního a společenského působení, které může výrazně ovlivňovat životní a kariérní strategie žen a mužů. Aktuální situace v sociální práci může tedy být genderem velmi silně určena.

Genderové analýzy konstrukce klientství upozorňují na problém kategorizace z hlediska genderu, který může výrazně ovlivňovat práci s klientelou. Např. Scourfield (2001, podle Janebová, 2008b, s. 92) objevil u dvou britských úřadů zaměřených na sociálně-právní ochranu dětí nápadnou genderovou rozdílnost muže jako „zneužívajícího děti“ a ženy jako „pečovatelky“. Jednání pracovníků a pracovníků bylo výrazně podmíněno schématem žen - klientek jako utlačovaných a zodpovědných za ochranu dětí. Konstrukce klientství se nemusí objevovat jen v sociálně-právní ochraně dětí, ale také ve službách, kde se pečuje o seniory a hendikepované lidi. Vnímání spojitosti mezi feminitou a péčí vede ke konstrukci žen coby pečovatelek a mužů jako příjemců péče. To může vést v genderově necitlivém prostředí ke znevažování a zjednodušování velmi těžké pečovatelské práce žen (Janebová, 2008b, s. 93).

Např. Kulberg (2004, podle Janebová, 2008b, s. 93) se zabýval důsledky genderově podmíněné konstrukce klientek a klientů ve Švédsku. Zajímal se o postupy při podpoře osamělých otců a matek v situaci nezaměstnanosti ze strany sociálních pracovníků a pracovníků. Vyzoroval, že otcovské problémy byly spojovány více se sférou finančně ohodnocené práce, naopak mateřské problémy byly připisovány neodpovídajícímu fungování sociálních sítí. Nalezl disproporci mezi oficiálními cíly švédské sociální legislativy a její uplatnění v praxi. Oficiální legislativa naplňuje podmínky, praxe konání a rozhodování sociálních pracovníků byla nadále ovlivněna pozicemi mužů a žen v genderově dělené společnosti.

Dále např. Taylor (1995, podle Janebová, 2008b, s. 94) uvádí, že postup při uplatňování moci v sociální práci je silně podmíněn genderovou socializací, kdy ženy měly větší problém při uplatňování moci díky genderovým stereotypům spojeným s jejich rolí. Atributy spojené s maskulinitou jsou tradičně asertivita, moc a dominance, naopak role žen vztahující se k moci byla vymezena jako závislá podřízená a bezmocná. Jak jsme již v této kapitole uvedli na jejím začátku, vzhledem k tomu, že se v české společnosti genderová problematika zatím nezavedla obdobným způsobem jako v západních zemích Evropy či Severní Ameriky, není možno v odborné literatuře nalézt mnoho záznamů, které by se věnovaly vzájemnému vztahu genderu a sociální práce (Janebová, 2008b, s. 91).

Zajímavý poznatek přináší i Čermáková (1997, s. 391):

„Ve vazbě na fungování pracovního systému je podíl žen v profesi vnímán z genderového hlediska asymetricky, protože je jednostranně problematizováno jedno pohlaví - ženy. Pojem feminizace povolání pak vyjadřuje problematizaci ženské práce vůbec a zpochybňuje či omezuje proces integrace žen do pracovních struktur.“ Počet žen v určité profesi je ukazatelem pro sociální status a prestiž povolání, finanční hodnocení i vnitřní strukturu profese. Výše podílu žen v určité profesi nepřímo souvisí také s jevy, jako jsou zájem o povolání u studentů a absolventů, stupeň profesionalizace určité profese a také perspektivy povolání do budoucna.

Čermáková (1997, s. 391) dále říká, že podle některých poznatků z výzkumů se pracovní trh v České republice rozděluje na mužskou a ženskou práci. Segregace profesí dle genderu se zakládá na strukturálně oborové charakteristice profesí s výraznou vazbou na vzdělanostní strukturu. Pracovní trh se tak genderově dělí do více rovin a vytváří pak různé podmínky pro

různé profese, které vedou k disproporcím v šancích a příležitostech. Vytváří se tím stereotyp zaměstnance – muže a zaměstnankyně – ženy a pojí tyto stereotypy k určité profesi. Tyto stereotypy jsou charakterizovány obecnými atributy, které se vztahují ke zjednodušené představě o rozdělování práce na mužskou a ženskou. Naopak také vytváří specifické charakteristiky, které jsou vlastní konkrétní profesi. Tyto charakteristiky formují sociální profil profese zevnitř a častěji podávají sdělení o postavení žen více a přesněji, než institucionální normy. Při daných ekonomických a sociálních podmínkách však může být rozdělení trhu práce z hlediska pohlaví výhodné pro velkou část zúčastněných (tedy ženy zaměstnankyně i jejich zaměstnavatele). Genderový kontrakt je podmínkou vyrovnanosti vazeb mezi pracovním systémem, rodinou a sociální politikou. Genderový kontrakt se také pojí na konkrétní historické a ekonomické okolnosti a zásahy státu. Čermáková (1997, s. 397) uvádí, že u nás *„fungování gender kontraktu spočívalo na faktu, že vysoká zaměstnanost žen a současně jejich nízký podíl na vedoucích a finančně preferovaných pracovních místech bude vyvážen možnostmi skloubit práci a rodinu.“* Sociální politika státu pak zaměstnanou ženu zajistí v těhotenství a mateřství. I když se změnila ekonomické a politické podmínky, uvedený model genderového kontraktu je stále platný a je široce akceptován. Ženám tento model vyhovoval a mají zájem o jeho zanechání.

Feminizované profese jsou na veřejnosti často zastupovány muži, jelikož významným tržním faktorem je sociální profil povolání podle pohlaví. Vrcholové pozice ve feminizovaných oborech totiž často okupují muži, jelikož zde existuje předpoklad, že sociální kompetence v roli zástupce je vyšší. Dá se tedy učinit určitá predikce, že se nedá očekávat, že na českém pracovním trhu dojde k pronikání mužů do dříve zcela ženských profesí. Čermáková (1997, s. 397) tento problém stručně uzavírá, když říká: *„Český trh je v mnoha segmentech natolik generově segregován a ustrnulý, že vzájemná substituce ženské a mužské práce, by byla, ekonomicky vyjádřeno, značně obtížná.“*

Závěr

Tato bakalářská práce předkládá vývoj postavení žen v sociální práci v minulosti především však na přelomu devatenáctého a dvacátého století a s tím související vývoj sociální práce jako oboru.

Tématem bakalářské práce bylo postavení žen v humanitních a sociálních profesích v minulosti. Cílem práce bylo analyzovat historický vývoj sociální práce z pohledu žen, objasnit formování genderové stereotypizace ženské práce v sociálních sférách a jejich dopad v dnešní době. Byla zpracována studiem a následnou analýzou dokumentů. Tato práce je teoretická a je dělena do čtyř kapitol.

Pro naplnění jednoho z dílčích cílů této práce bylo důležité vymezit pojmy vztahující se ke genderu. Gender je sociokulturní konstrukt společnosti, který ovlivňuje chování a rozhodování jedinců, což můžeme sledovat v mnoha oblastech života. Jestliže jsme se zaměřovali na postavení žen ve společnosti, je více než zřejmé, že v průběhu 19. století se objevují velké změny v různých oblastech života.

V průběhu psaní této práce jsem si čím dál tím více začala uvědomovat opravdový význam žen v sociální práci, ale také to, že sociální práce měla v minulosti svůj smysl pro ně. V důsledku rozsáhlých změn ve společnosti devatenáctého století, měly ženy potřebu se emancipovat. Prostředkem ženského hnutí a emancipace se staly vzdělávání a následný boj o zaměstnání. Žena měla své místo doma, kde pečovala o děti a manžela. Když později chtěla najít uplatnění mimo soukromou sféru, bylo pro tehdejší společnost přijatelné, že se angažovala v charitativní činnosti, což pro mnohé znamenalo „přenesený domov“. Obraz ženy pečovatelky se tedy do jisté míry ztotožňoval s výkonem těchto humanitních povolání, tedy sociální pracovnice či ošetřovatelky. Ženy, které ve své práci nemohly a ani nechtěly konkurovat mužům, si hledaly jiné oblasti působení, ve kterých jim bylo umožněno využívat „přirozených ženských“ vlastností a schopností. Této jedinečné možnosti se chopilo mnoho žen a začaly usilovat o profesionalizaci sociální práce, s níž souviselo i zakládání sociálních škol a vytváření standardů.

Velký rozmach tohoto oboru byl zaznamenán právě na přelomu devatenáctého a dvacátého století, čehož je dokladem úsilí významných ženských představitelk. Na našem území k nim dozajista patřila Alice Masaryková. Tato osobnost mne zaujala především svou

neutuchající pílí, ale také obrovskou vírou a přesvědčením o potřebnosti sociální práce. Její význam na poli sociální práce je nepopiratelný. Uvedeny jsou také další důležité ženské osobnosti evropské i americké, bez jejichž snahy a zanícení by jistě obor neměl podobu, jakou má dnes.

Dnešní sociální práce je feminizovaná, což má za následek devalvací tohoto povolání. Příčin a důsledků, které se v určitých momentech překrývají, daného stavu je mnoho. Jako jednu z hlavních příčin feminizace této profese spatřuji v jejím vzniku a vývoji silně ovlivněném ženským hnutím. Role historického odkazu je zde tedy značná. Tato skutečnost souvisí také se stereotypní výchovou dívek a chlapců, kde si můžeme všimnout, že dívky jsou nepřímo tlačeny do oborů humanitních. To má za následek rozdělování na ženské a mužské profese. Stále do jisté míry přetrvává názor, že sociální práce je povoláním pro ženy. Můžeme jen stěží říci, jestli je správné, aby na postech sociálních pracovníků převažovaly ženy. Ve vztahu k dalšímu feminizovanému odvětví, jako je učitelství, se ozývá stále více hlasů, že feminizace tohoto oboru není pro společnost zcela optimální.

Závěrem mé bakalářské práce je dále možné uvést zjištění, že téma postavení žen v sociální práci (nejen v minulosti, ale i dnes) je poskytuje široký prostor pro další zkoumání a diskusi.

Otázkou feminizace sociální práce se nezabývá mnoho autorů. Janebová, která čerpá ze zahraniční literatury, se věnuje především dopadu na klienta z pohledu uplatňování moci a autority, ale také z pohledu stereotypních vzorců rozhodování pracovníků.

Seznam použité literatury

1. ABRAMS, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789-1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. ISBN 80-7325-060-8.
2. BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše a MUSILOVÁ, Dana. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010. ISBN 978-80-86495-70-5.
3. BARKER, Chris. *Slovník kulturních studií*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-099-2.
4. BARKER, Robert L.. *The Social Work Dictionary*. Baltimore: National Association of Social Workers Press, 1995. ISBN 0-87101-145-X.
5. BEASLEY, Chris. *Gender & sexuality: critical theories, critical thinkers*. London; Thousand Oaks ; New Delhi: Sage Publications, 2005. ISBN 0761969799.
6. BLÁHA, Jan, ŠEMBEROVÁ, Jana. *Anglický výkladový slovník vybraných odborných termínů z psychologie, sociologie, etiky a sociální práce*. Praha: Triton, 2004. ISBN 80-7254-467-5.
7. BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0248-3.
8. ČERMÁKOVÁ, Marie. Gender a pracovní trh. In MAŘÍKOVÁ, Hana, VĚŠÍNOVÁ, Eva. *Společnost žen a mužů z aspektu gender: sborník studií vzniklých na základě semináře Společnost, ženy a muži z aspektu gender pořádaného Nadací Open Society Fund Praha*. Praha: Open Society Fund, 1999, s. 51-59. ISBN neuvedeno
9. ČERMÁKOVÁ, Marie. Postavení žen na trhu práce. *Sociologický časopis*, č. 33, s. 389-404, 1997. s. 389-404. ISSN 0038-0288.
10. GOBYOVÁ, Jitka. *Feminizace ve školství*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělání, 1994. ISBN 80-211-0205-5.
11. HABURAJOVÁ-ILAVSKÁ, Lenka. *Historické paralely v edukácii sociálneho školstva v rokoch 1918-1939 a začiatkom 21. storočia*. Brno: Tribun EU, 2009. ISBN 978-80-7399-615-4.
12. HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.
13. HATÁR, Ctibor. *Sociálna pedagogika, sociálna andragogika a sociálna práca: teoretické, profesijné a vzťahové reflexie*. Praha: Česká andragogická spoločnosť, 2009. ISBN 978-80-87306-01-7.

14. HAVLOVÁ, Jitka. *Profesní dráha ve 20. století: úvod do sociologie povolání*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-220-6.
15. HENDRYCHOVÁ, Soňa. Z historie feminizmu v českých zemích. In MAŘÍKOVÁ, Hana, VĚŠÍNOVÁ, Eva. *Společnost žen a mužů z aspektu gender: sborník studií vzniklých na základě semináře Společnost, ženy a muži z aspektu gender pořádaného Nadací Open Society Fund Praha*. Praha: Open Society Fund, 1999, s. 43-49. ISBN neuvedeno
16. JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269-0.
17. JANEBOVÁ, Radka. Moc a autorita: genderové hledisko. In JANEBOVÁ, Radka, KAPPL, Miroslav, SMUTEK, Martin. *Sociální práce mezi pomocí a kontrolou*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008a, s. 1-16. ISBN 978-80-7041-118-6.
18. JANEBOVÁ, Radka. Úvahy nad genderovým tichem aneb Je gender relevantní kategorií v sociální práci? *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 2, , 2008b, s. 90-105. ISBN 0-7456-2383-2.
19. JARKOVSKÁ, Lucie a kol. *S genderem na trh: rozhodování o dalším vzdělání patnáctiletých*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. ISBN 978-80-7419-030-8.
20. KRAUS, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1351-2.
21. LENDEROVÁ, Milena. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0375-6.
22. LIPPA, Richard A. *Pohlaví: příroda a výchova*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1719-2.
23. LOVČÍ, Radovan. *Alice Garrigue Masaryková: život ve stínu slavného otce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta ve vydavatelství Togga, 2007. ISBN 978-80-7308-189-8.
24. MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí - proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-295-3.
25. MARSHALL, Gordon. *A dictionary of sociology*. Oxford: Oxford Univerzity Press, 1998. ISBN 0192800817.
26. MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla, KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.
27. MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008. ISBN

28. MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0041-3.
29. MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7.
30. NEUMANN, Stanislav Kostka, KLOUČKOVÁ, Evženie. *Dějiny ženy: populárně sociologické, etnologické a kulturně historické kapitoly*. Praha: Otakar II., 1999. ISBN 80-242-0249-2.
31. OAKLEY, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-403-6.
32. PAULÍK, Karel. Ženy a muži v sociální práci. In: HELLER, Daniel; PROCHÁZKOVÁ, Jana; SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologické dny 2004: „Svět žen a svět mužů: polarita a vzájemné obohacování“: sborník příspěvků z konference Psychologické dny, Olomouc 2004*. Olomouc: Universita Palackého v Olomouci, 2005, s. 1-6. ISBN 80-244-1059-1.
33. PAVLÍK, Petr. Gender a trh práce. In SMETÁČKOVÁ, Irena, VLKOVÁ, Klára. *Gender ve škole: příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, 2006. s. 32-37. ISBN 80-903331-5-X
34. RENZETTI, Claire, M., CURRAN, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 8024605252.
35. SKILLING, H. Gordon. *Matka a dcera: Charlotta a Alice Masarykovy*. Praha: Gender Studies, 2001. ISBN 80-902367-9-0.
36. SMETÁČKOVÁ, Irena. Gender a školství. In SMETÁČKOVÁ, Irena, VLKOVÁ, Klára. *Gender ve škole: příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, 2006, s. 73-79. ISBN 80-903331-5-X
37. SMETÁČKOVÁ, Irena. Gender a volba povolání. In SMETÁČKOVÁ, Irena, VLKOVÁ, Klára. *Gender ve škole: příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, 2006, s. 80-83. ISBN 80-903331-5-X
38. ŠIKLOVÁ, Jiřina. Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě a v České republice. In MAŘÍKOVÁ, Hana, VĚŠÍNOVÁ, Eva. *Společnost žen a mužů z aspektu gender: sborník studií vzniklých na základě semináře Společnost, ženy a muži z aspektu gender pořádaného Nadací Open Society Fund Praha*. Praha: Open Society Fund, 1999, s. 9-19. ISBN nevedeno
39. VRTIŠKOVÁ, Marie. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Tribun EU, 2009. ISBN 978-80-7399-877-6.

40. ŽALOUDEK, Karel. *Encyklopedie politiky*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-75-3.

Internetové zdroje

Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí [online]. Praha, 2012. [cit. 2013-06-10]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13613/rocenka_2011.pdf

Seznam obrázků

Obrázek č. 1 Dobová fotografie Elizabeth Fryové

Obrázek č. 2 Dobová fotografie Octavia Hillová

Obrázek č. 3 Dobová fotografie Jane Addams

Obrázek č. 4 Dobová fotografie Alice Masarykové